

İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ ve UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Nisan 2025/Sayı: 17

Okurlara

Bültenimizin kapağında, İoanna Kuçuradi “Barış Üzerine” başlıklı yazısında, barış kavramına dikkat çekmeye ve “barış nedir?” sorusuna felsefi bilgiyle kısaca cevap vermeye çalışıyor.

Prof. Dr. Harun Tepe, “Hangi İnsan Hakları, Neden İnsan Hakları?” başlıklı yazısında, mevcut koşullarda insanca yaşamının gereklerinden biri olan “insan hakları” kavramıyla ilgili tartışmalardan yola çıkarak, insan haklarının ne olduğunu sorguluyor.

Doç. Dr. Elif Küzeci, “Yapay Zekâ ve İnsan: Olanaklar ve Riskler” başlıklı yazısında, yapay zekâ sistemlerinin ortaya çıkardığı sorunların kolay çözümleri olmadığına dikkat çekiyor, bu gelişmelerin insanın ve insanlığın karşısında konumlanmak için değil, onu desteklemek için var olduğunu unutmamak gerektiğini vurguluyor.

Yazar Buket Uzuner, “İnsanlığın Tek Ortak Noktası: İnsan Olmak” başlıklı yazısında, 21. yüzyılda içinde bulunduğumuz insanlık durumuna bakınca karamsar olmak için binlerce neden olduğunu, ama karanlığın içinde ışık ve umut bulmanın da yine insana mahsus olduğunu vurguluyor ve “İnsanlığın sonunun geleceği güne kadar biz bir avuç insan sanat, edebiyat, bilim ve akademi alanında aynılıklarımızı hatırlatmaya devam edeceğiz” diyor. Uzuner’in, *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında, bir Anzak askerinin ailesine yazdığı mektupla karşılaşırız. Tek ortak noktamızı gösteren o mektubu da, yazısının sonunda bizlerle paylaşıyor Uzuner.

Bu sayımızdaki söyleşiyi, Prof. Dr. Gülriz Uygur ile yaptık ve içinde yaşadığımız adaletsizlik ikliminin ortasında, adaletsizliğin ne olduğunu sorguladık, hukukta adaletsizliği görebilmenin yollarını aradık.

İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

BARIŞ ÜZERİNE

İoanna Kuçuradi

Televizyon ekranlarında dünya haberlerini izleyen birçok insan, tam şu sıralarda barıştan söz etmenin “çölde bağırmanın sesi” olduğunu düşünerek gerçekleri gözden kaçırdığını, bulutlarda yaşadığını düşünebilir. Olsun!

Burada barış kavramı üzerine dikkatleri çekmek için, “barış nedir?” sorusuna felsefi bilgiyle kısaca cevap vermeye çalışacağım. Nitekim *Bülten*imizin bu sayısında yer alan söyleşi ve diğer yazılar, bunu adeta zorunlu kılıyor.

Nedir barış? Bir kavram olarak barış, savaşın göreceli kavramıdır. Bu da, savaşın olmadığı yerde barışın olduğu düşüncesine götürüyor ve bizi barış konusunda yanıltıyor. Çünkü gerçekliğe baktığımızda barışlar görmüyoruz, savaşlar görüyoruz. Bu savaşlara baktığımızda ise, görüyoruz ki her savaş birer olaylar dizisidir: Belirli bir zamanda başlıyor/ilân ediliyor, bir süre (bazan yıllarca) sürüyor ve bitiyor. Ama bu arada, herbirinde binlerce insan, başka başka insan –görev gereği kendini bir cepheye bulan genç askerler ve gitgide artan sayılarda siviller– ölüyor.

Tarihsel boyutlar içinde bakıldığında olaylar dizisi olarak karşımıza çıkan savaş dünyamızın bir olgusudur. Savaşın nasıl bir olgu olduğunu görebilmek için (“san-ki hiç görmedik mi!” diyebilirsiniz kısmen haklı olarak), yani savaşın ne olduğunu görebilmek için, önce Kant’ın *Pratik Aklın Eleştirisi*nde, başka bir bağlamda verdiği bir örneği sizlere aktarayım: Kral I François, bir vesileyle kardeşi İmparator V Charles’a bağlılık bildirisi göndermiş; François da bunun üzerine şöyle demiş: “Ne harika uyum! Kardeşim Charles ne istiyorsa, ben de onu istiyorum”. İkisi de Milano’yu almak istiyorlardı!

İşte savaş: aynı şeyle ilgilerinde iki tarafın oluşması, karşı karşıya gelmesiyle ve herbirinin, o şeyle ilgili istediğini gerçekleştirmek üzere diğer tarafı saf dışı etme çabasında yaptığı sınır tanımayan eylemlerin ve bu eylemlerin biraraya gelmesiyle oluşan olayların yaptığı durumdur ya da koşullar bütünü.

Kavramsal düzeyde savaşın göreceli kavramı –karşıtı– olduğu halde barış, gerçeklikte savaşın karşıtı olan bir durum değildir. Ama barışın ne olduğunu gerçekliğe bakarak –savaşla ilgili olarak yaptığımız gibi, yani tek tek “barışlara” bakarak– belirleyemeyiz.

Ne var ki, savaş olgusuna bakarak, barışın ne olduğunu adım adım ortaya koyabiliriz: barışın ne gibi özellikler taşımayan koşullar bütünü ya da durum olduğunu ortaya koyabiliriz.

Barış, aynı şeyle ilgilerinde iki taraf yaratmayan –aynı bir şeyle ilgili olanların karşı karşıya gelmelerine yapısı gereği neden olmayan– bir koşullar bütünüdür: kuruluşu ve işleyişi, ilkelerinden dolayı, tarafların oluşmasına ve karşı karşıya gelmesine kendisi neden olmayan bir düzendir barış.

21. yüzyılda eğer dünya barışının bir utopya olarak kalmasını istemiyorsak, daha önce uluslararası düzeyde aldığımız kararlar sonucu oluşan bu gibi olgular üzerine –nasıl oluştukları ve nelere yol açtıkları üzerinde– düşünmemiz ve barış ile insan hakları arasındaki koparılmaz ilgi üzerinde kafa yormamız; sonra da ülkelerin ve dünyanın bugünkü koşullarını her an yeniden değerlendirerek, aynı insan haklarının farklı koşullarda farklı olabilen gerektirdiklerini teker teker sürekli olarak bularak teker teker yerine getirmemiz zorunlu görünüyor.

HANGİ İNSAN HAKLARI, NEDEN İNSAN HAKLARI?

Prof. Dr. Harun TEPE*

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1948'de, BM'de kabul edilmesi ve insan haklarının uluslararası siyasetin ana araçlarından biri olarak da görülmeye başlamasıyla birlikte, 20. yüzyılın ikinci yarısı, insan haklarının yükseliş dönemi oldu. İnsan hakları uygar bir ülke olmanın, bir ülkedeki yönetimin meşruluğunun ölçütü haline geldi. Devletler ve hükümetler insan haklarını korudukları ölçüde meşru görülür oldular. İnsan hakları "bütün halklar ve bütün uluslar için başarının bir ölçütü" sayıldı¹. Uygulama ile düşünce arasındaki uçurum ne denli büyük olursa olsun, insanlığın böyle bir düşünceyi ortaya koymuş olmasının bir başarı olduğu; insan hakları düşüncesinin bilim, sanat, teknik, felsefe, hukuk, adalet gibi insanlığın tinsel başarılarından biri olduğu anlaşılmaya başlandı.

Ne var ki insan haklarının mevcut koşullarda insanca yaşamının gereklerinden biri olduğu anlaşılmaya başlansa da, kavramla ilgili tartışmalar da hiç eksik olmadı. İnsan haklarına kuşkuyla bakanlar, "insan hakları nerede?" diye soranlar da, yüzyıllar önce Sinoplu Diogenes'in eline gemici fenerini alarak güpegündüz Sinop sokaklarında "adam" araması gibi, neredeyse sokaklara çıkıp bir yerlerde "insan hakları" ile karşılaşmayı beklediler. İnsan haklarının ne olduğunun, nasıl var olduğunun bilinmemesinin açık bir göstergesi idi bu.

İnsan haklarının insan olan herkesin hakları olduğu, bu haklara sahip olmada yurttaşlık, din, dil, ırk, cinsiyet gibi hiçbir faktörün önemli olmadığı, sadece insan olmanın bu haklara sahiplik için yeterli olduğu iyi bilinen ve sıkça tekrarlanan bir görüştür. Söz konusu haklar temel haklar ya da insan hakları olduğunda bu doğrudur da. Ama sürekli genişleyen insan hakları listelerine bir göz atıldığında, kimi hakların bu sınırları ya da belirlemeyi zorladığı görülür. Bu listeler, kimi zaman temel haklar yanında sosyal, ekonomik ve kültürel hakları, kişi hakları yanında grup haklarını da kapsar biçimde çok geniş yapılırken, kimi zaman yaşama hakkı, dokunulmazlıklar ile düşünce ve inanç özgürlüğü gibi birkaç temel hakla sınırlanmaktadır. Daha yaygın ola-

rak yapılan ise, uluslararası insan hakları belgelerinde, özellikle de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ve 1966 BM Uluslararası Sözleşmelerinde yer alan hakları, insan hakları olarak kabul etme eğilimidir. İnsan haklarının, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ve BM İkiz Sözleşmelerinde yer alan haklar olduğu görüşü², bu konuda neredeyse bir görüş birliğinin olması, sonuçta bu belgeleri haklar için bir ölçüt oluşturan metinler haline getirmiştir. "Bu belgelerde yer alan haklar insan haklarıdır, öyleyse insan hakları bu belgelerde yer alan haklardır" türünden ilginç bir çıkarımla, insan haklarının neler olduğu, hangi hakların insan hakları olduğu tartışmasına bir çözüm getirildiği düşünülmektedir³. Bu çözüm, belki kimi durumlarda işe yarayan pratik bir çözümdür, ama ancak temel belgelerde yer alan hakların insan hakları oldukları ve yalnız bunların insan hakları oldukları düşüncesine dayanmaktadır. Bu belgelere ilişkin –olduğu varsayılan– görüş birliği de bu hakları temellendirmede yeterli sayılmaktadır. Ancak, böyle bir görüş birliği var mıdır ya da hiç olmuş mudur? Ayrıca bir görüş birliğinin olması, bu hakların insan hakları olduğunun yeterli bir kanıtı mıdır?

Nedir insan hakları?

Nedir öyleyse "insan hakları"? İnsan hakları tartışmalarında sıkça tartışılan şeyin yurttaşlık hakları ya da sivil özgürlükler olduğunu görürüz. "İnsan olma" ile "yurttaş olma"nın çok farklı şeyler olduğu açık ise de⁴, kimi zaman bir ülkenin yurttaşı olmakla kazanılan haklarla, kendilerine sahip olmak için yalnız insan olmanın yeterli olduğu hakların (insan haklarının) birbirinden yeterince ayrılmadığı görülmektedir⁵. Bir hakkın temel hak ya da insan hakkı olmasının ölçütü nedir? Neden ya da hangi temel özelliğinden dolayı bir hakka "temel hak" veya "insan hakkı" denilmektedir? Bu soruların yanıtlanması, yalnızca insan haklarıyla ilgili kuramsal tartışmaların aşılmasının zorunlu bir aşaması olmakla kalmaz, aynı zamanda insan haklarının yaşama geçirilmesiyle ilgili güçlüklerin aşılmasının da ilk adımını oluşturur⁶.

"İnsan hakları" kavramı, içerikleri belirsiz ve tartışmalı iki kavramı, "insan" ve "hak" kavramlarını bir araya

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

¹ Jack Donnelly, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, çeviren: M. Erdoğan, L. Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 25.

² Donnelly, bir felsefi görüş birliği bulunmamasına karşın, Evrensel Bildirge ve Sözleşmelerdeki insan hakları listesi konusunda uluslararası yasal ve siyasi bir görüş birliğinin olduğunu düşününler arasında yer almaktadır (Bkz. Jack Donnelly, *International Human Rights*, Third Edition, Westview Press, Boulder, 2007, s. 24).

³ M. Freeman *İnsan Hakları* kitabının Türkçe baskısına yazdığı Önsöz'de "İnsan hakları 'evrensel'dir. İnsan haklarının başlıca kaynağı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. Bunlar dünyadaki herkesin haklarıdır" diyerek insan haklarının kaynağının Evrensel Bildirge olduğunu ifade etmektedir (Bkz. Michael Freeman, *İnsan Hakları. Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*, çeviren: A. E. Koca, A. Topçubaşı, Birleşik Yayınları, Ankara, 2008, s. IX).

⁴ H. Arendt bu öncelik-sonralık ilişkisini tersine çevirir; insan hakları fikrinin soyutluğundan, "haklara sahip olma hakkı"ndan söz ederek yurttaşlık haklarına sahip olmadan insan haklarının korunamayacağına dikkati çeker (Bkz. *The Origins of Totalitarianism*, 1958, s. 293-298).

⁵ Darren J. O'Byrne, *Human Rights: An Introduction*, Pearson Education Ltd, Harlow, 2003, s. 26.

⁶ Harun Tepe, "İnsan Hakları Nedir ve Neyin Aracıdır?", *Sivil Toplum*, 4 (13-14), 2006, s. 17-18.

getirmektedir. İnsan haklarından söz edilebilmek ancak bir insan anlayışıyla mümkündür. Belli bir insan anlayışından hareketle, yani “insan olma”dan belli bir şey anlayarak bir “hak” kavramına ulaşılmaktadır. Tüm diğer haklarla ilgili olduğu gibi, insan hakları da insanın belli özelliklere sahip bir varlık olmasına dayandırılmaktadır. Bu nedenle insan haklarından söz etmek hep temelinde belli bir insan kavramını ya da insan anlayışını varsaymaktadır. Tüm insanların ortaklaşa sahip oldukları bazı özellikler, en azından kimi yakınlıklar ya da olanaklar, potansiyeller yoksa, bu yapıya dayandırılan, bu yapıdan türetilen haklardan söz etmek de pek mümkün olmaz.

“*İnsan hakları* terimi hem bu hakların doğasına hem de kaynağına işaret etmektedir: bunlar bir kişinin sadece *insan olmasından* dolayı sahip olduğu *haklardır*. Bu haklar, kişilerin yurttaşlar, aile üyeleri, işçiler veya herhangi bir kamusal veya özel bir organizasyonun veya birliğin üyesi olarak sahip olabilecekleri (veya olamayacakları) hak ve ödevlerden bağımsız olarak tüm insanların taşıdıkları haklardır. Eğer tüm insanlar sadece insan oldukları için bu haklara sahipse, insanlar bu haklara sahip olmada eşittirler. İnsan olma bırakılamayacağı, kaybedilemeyeceği, cezalandırmayla geri alınamayacağı için, insan hakları dokunulmazdır. En zalim işkenceci de en kötü durumdaki kurban da hâlâ insandır”⁷. Bu nedenle insan haklarının tüm diğer haklardan farklı bir konumu vardır. Kişi ne kadar feci şeyler yapmış olursa olsun, bunları yapmakla insan olma temel özelliğini yitirmeyeceği için, her durumda insan haklarının öznesi olmayı sürdürecektir. İnsan haklarının “mutlak” ve “doğuştan” olduğu, devletin bahsettiği şeyler olmadığı; bu nedenle devlet ya da benzeri herhangi bir siyasal otorite tarafından yadsınmasının, geri alınmasının da mümkün olmadığı düşüncesi⁸ de buradan kaynaklanmaktadır.

İnsan hakları bir ide, bir düşünce, bir gereklilik düşüncesidir. “‘Temel haklar’, ‘temel kişi hakları’ diye de adlandırılan insan hakları, insanla ilgili bazı gereklilikleri –insan türünün bir üyesi olan her varlıkla ilgili bazı gereklilikleri– dile getirirler. (...) Bu gereklilikler, insanın değerini koruma istemleri –yani kişileri, sırf insan olduklarından dolayı koruma istemleri– olarak karşımıza çıkar”⁹. Eylemde bulunan kişi, insan onuruna ya da değerine zarar vermek istemiyorsa, başka bir deyişle, etik eylemde bulunmak istiyorsa, nasıl davranması gerektiğini ona söyleyen insan hakları normlarıdır. Bu normlar, kimi zaman neyin yapılması gerektiğini belirten pozitif normlar, kimi zamansa kişi ne gibi bir davranışa maruz kalırsa bir hak ihlali olacağı

belirten negatif normlar olarak karşımıza çıkar. Korumak istedikleri ise insanın değeri ya da onurudur. Bu nedenle insan hakları normları etik normlar olup, insana özgü olan olanakların kişilerde korunması istemini dile getirirler. Çünkü insana, sırf insana özgü olanakları tek tek kişilerde korumak, insanın değerini, bu arada kendi değerini de korumayı istemektir.

Neden insan hakları?

Günümüzde insan hakları eski popülerliğini yitirmiş olmasına karşın, ülkelerin anayasalarında insan hakları yerini ve önemini hâlâ korumakta, ülkeler açık açık insan haklarına aykırı yasalar çıkarmaktan, en azından insan hakları karşıtlıklarını açıkça dile getirmekten çekinmektedirler. Çünkü insan haklarına dayanmayan, insan hakları normlarını kendilerine ilke edinmeyen devletlerin tüm yurttaşlarının insanca yaşamaları sağlamaları pek mümkün olmamaktadır. İnsan haklarına dayanmak demek, etik ilkeleri esas almak; yasaları çıkarırken, ülkedeki siyasal, ekonomik ve hukuksal düzenlemeler yaparken ve yürütürken etik ilkeleri ölçüt olarak almak demektir. Ülkede adalet, özgürlük ve eşitliği sağlamanın, yalnızca bir veya birkaç kişinin değil, her tek kişinin değerini ve temel haklarını eşit olarak korumanın yolu, etik ilkeler olan insan hakları normlarına dayanmaktan geçmektedir. İşte bu durum, açık bir biçimde farkında olunan veya olunmayan bu durum, insan haklarını, günümüz koşullarında özgür bir toplum olmanın, toplumdaki her kişi için eşitlik ve özgürlüğü, her kişinin insanca yaşayabilmesini sağlamanın zorunlu koşulu kılmaktadır.

“İnsan hakları dediğimiz hakların ne olduğunu biliyorsak –herbirimiz biliyorsa–, bu hakların özü gereği neleri gerektirdiklerini daha açık görebiliriz; ve bu gerektirdiklerini daha açık görebiliyorsak, insan haklarına ilişkin çekişme konusu olan bazı noktalarda ve korunmaları konusunda (...) daha sorumlu sonuçlara ulaşabileceğimizi umabiliriz. İnsan haklarının neyin istemi olduklarını, aynı zamanda da bu istemin kime yöneltildiğini biliyorsak, her an herkesçe herkes için neden korunması gerektiğini de bilmiş oluruz. (...) İnsan haklarının neyin istemi olduklarını biliyorsak, tek tek hakların içeriğini belirlemek için sağlam bir temel bulabiliriz. İnsan haklarının neyi, neden istediklerini biliyorsak, belki de hak kısıtlamaları sorunlarına ilişkin bir ölçüt elde edebiliriz. Belki de kişi haklarından hangilerinin kısıtlanabileceği, hangilerinin ise kısıtlanmaması gerektiği konusunda daha kolay karar verebiliriz”¹⁰.

⁷ Jack Donnelly, *International Human Rights*, Third Edition, Westview Press, Boulder, 2007, s. 21.

⁸ Darren J. O’Byrne, *Human Rights: An Introduction*, Pearson Education Ltd, Harlow, 2003, s. 27.

⁹ İoanna Kuçuradi, “İnsan Hakları ve Özgürlük Sorunu”, *Çağın Olayları Arasında*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 58.

¹⁰ İoanna Kuçuradi, “Açış Konuşması”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 3-6.

YAPAY ZEKÂ VE İNSAN: OLANAKLAR VE RİSKLER

Doç. Dr. Elif KÜZECİ*

Yapay Zekâ (YZ) son dönemin en ilgi çekici konularından biridir. Konuya ilgi artışında OpenAI’nin 2022 yılında bir üretken YZ örneği olan ChatGPT’yi piyasaya sürmesinin etkisi gözlenebilir. İnsanlar arasında kurulana benzer bir sohbet akışı sağlayabilen bu dil modeli, iki ay gibi kısa bir sürede 100 milyon üzerinde kullanıcıya ulaşarak¹, YZ’yi geliştiricilerin, şirketlerin, kamu kurumlarının, araştırmacıların gündeminden, sıradan insanın günlük yaşamına somut olarak taşımıştır. Ancak YZ’ye ilişkin düşünceler tarihi bundan çok daha eskiye dayanır; ne kadar eskiye dayandığı ise YZ ile neyi kastettiğimize bağlıdır.

“YZ nedir?” sorusunu yanıtlamak görüldüğünden daha zordur. Donanımsal özellikleri de dahil eden geniş bir tanım, “her aracımız, Daidalos’un yaptığı heykeller ya da ozanın ‘kendiliklerinden tanrıların toplantısına girerler’ dediği Hephaistos’un tekerlekli sehpaları gibi, biz söyleyince ya da gerektiğini kendisi görerek işlerini yerine getirebilseydi (...) o zaman ne yapımcıların işçiye gereksinimi olurdu, ne de efendilerin köleye”² diyen Aristoteles’i –pek çok başka alan yanında– YZ’nin iş gücü üzerindeki etkilerini de değerlendiren ilk kişi olarak konumlandırmamızı sağlayabilir. Deyime sözsel bağlamda yaklaşp zekânın yapay olarak yaratımı üzerinden düşünürken “bütün otomatların (yaylar ve çarklar yardımıyla kendi kendine hareket eden makinelerin, mesela bir saat) yapay bir hayata sahip olduğunu söyleyemez miyiz?” sorusunu Leviathan’ın henüz girişinde bizlere yönelten Hobbes’u³ ya da “(...) bir makinenin, en aptal insanın bile yapabileceği gibi, yanında söylenen sözlere anlamlı cevaplar verecek şekilde (pour répondre au sens) sözcükleri bir araya getirip düzenlemesi tasavvur edilebilecek şey değildir”⁴ diyen Descartes’ı –pek öngörülü olmasa da– üretken YZ modelleri tartışmasına dahil edebiliriz.

İnsanın kendi yaptıklarını yapabilen, kendi yarattığı bir makineye ilişkin eski dönem tasavvurlarından pek çok örnek sunulabilir. Ancak YZ’nin (İngilizce orijinal karşılığıyla Artificial Intelligence-AI) adının konulması, John McCarthy ve bir grup bilgisayar programcısının 1955 yılında “makinelerin dili nasıl

kullanacakları, soyutlamaları ve kavramları nasıl çözecekleri ve kendilerini nasıl geliştirecekleri”-ni bulmaya çalışacakları bir “yapay zekâ” çalıştayını önermeleri ile oldu⁵. Yıllar sonra McCarthy, başka bir ifadedense yapay zekâyı tercih etmesinin pratik bir nedeni olduğunu (sibernetik ile ilişkilendirilmekten kaçınmak) açıklamıştır⁶. Ancak nedeni ne olursa olsun bu tercih, tartışmanın seyrini etkiledi. Her şeyden önce zekâyı tanımlamaktaki güçlük, YZ’yi tanımlamayı da zorlaştırmaktadır. YZ sistemlerinin pek çok kez insan ile kıyaslanmasının da bu deyimisel tercihle ilgisi olduğu düşünülebilir. Sonuçta YZ Baharının yaşanmasında büyük etkisi olan “makine öğrenmesi”nin (machine learning) deyimisel olarak bu etkiyi aynı güçte sağlamadığını söyleyebiliriz.

YZ’nin, Frankenstein sendromu olarak nitelenebilecek şekilde, insanın kontrolünden çıkacağına ilişkin endişeler dile getirilmiştir. Şunu belirtmekle yetinelim: insan gibi düşünebilen, karar verebilen, hedeflerini belirleyebilen bir YZ (Yapay Genel Zekâ-YGZ ya da Süper Zekâ) henüz geliştirilmemiştir. Bir başka anlatımla zekâ olarak insan ile yarışabilecek bir YZ örneği ile karşı karşıya değiliz. O halde YZ sistemlerinin –en azından şimdilik– insanın karşısında, ondan bağımsız olarak konumlanması, ona gerçek anlamıyla rakip olması söz konusu değil. Ancak zekâ gerektiren işlerde etkin ve etkili çıktılar üretebilen modellerin yarattığı mevcut ve potansiyel risklerle karşı karşıyayız. Bu alandaki gelişmelerin hızıyla doğru orantılı olarak risk seviyesi de gittikçe artmaktadır. Hatta 2023 yılında Steve Wozniak, Yuval Noah Harari gibi isimlerin de dahil olduğu bir grup, YZ araştırmalarının “bağımsız dış uzmanlar tarafından titizlikle denetlenen ve gözetilen bir dizi ortak güvenlik protokolünü ortaklaşa geliştirmek ve uygulamak” için altı ay boyunca durdurulmasını talep eden bir açık mektup yayınlanmıştır⁷. Bu riskleri yaratan YZ’nin tanımı konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak bu kısa yazıda tartışmanın bu yönüne girmek olanaklı olmadığından, YZ ile “belirli bir hedefi daha iyi gerçekleştirmek için kendi programında değişiklik yapabilen otonomik eyleyiciler”i kastettiğimi belirtmekle yetineyim⁸.

*Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Krystal Hu, “ChatGPT sets record for fastest-growing user base”, Reuters, 2.2.2023, <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/>

² Aristoteles (2021), *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 12.

³ Thomas Hobbes (2004), *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 17.

⁴ Luc Ferry, “Karşı Doğanın İnsanı”, çev. Alp Tümerterkin, Cogito-Öyleyse Descartes, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, S. 10, Y. 1997, s. 182.

⁵ John McCarthy, Marvin L. Minsky, Nathaniel Rochester, Claude E. Shannon, “A proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence”, August 31, 1955, *AI Magazine*, C. 27, S. 4, Y. 2006, s. 12-14.

⁶ John McCarthy, “[Review of] The Question of Artificial Intelligence, Bloomfield, Brian ed.”, *Annals of the History of Computing*, C. 10, S. 3, Y. 1988, s. 227.

⁷ Pause Giant AI Experiments: An Open Letter, Future of Life Institute, <https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/>

⁸ Bkz. Elif Küzeci (2021), *Sayısal Fil, Bilişim Teknolojileri, Devlet ve Hukuk Kesişiminde Bir İnceleme*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 145. Ayrıca bkz. Bert-Jaap Koops, Mireille Hildebrandt, David-Olivier Jaquet-Chiffelle, “Bridging the Accountability Gap: Rights for New Entities in the Information Society?”, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, C. 11, S. 2, Y. 2010, s. 497-561.

YZ'nin kullanım alanları oldukça geniştir. Web ara-
maları, dijital kişisel asistanlar, makine çevirisi, akıllı
evler, şehirler ve altyapı, siber atakların saptanması,
sağlık alanında tanı ve tedavi yöntemlerinin geliştiri-
lmesi bunlardan yalnızca birkaçıdır⁹. Veri analizinde,
bununla ilişkili olarak karar verme süreçlerinde
gösterdiği başarılar, maliyetlerin düşmesi, sonuçlara
daha hızlı ulaşılabilmesi YZ sistemlerinin cazibesini
artırmaktadır. Daha rahat, daha eğlenceli, sağlıklı
yaşam olanaklarının geliştiği, sıradan işlerin yarattığı
zahmetlerin azaltıldığı bir ortamı vadeden günlük
kullanım alanları yalnızca iş dünyasının değil sıradan
yurttaşların da YZ sistemlerini benimsemesine
neden olmaktadır. Ancak bu Janus'un bir yüzü ise
diğer yüzünde tüm bu olanakların yarattığı riskler
bulunur. UNESCO Yapay Zeka Etiği Tavsiye Kararında
da yer verildiği üzere "YZ sistemleri, karar
verme, istihdam ve iş gücü, sosyal etkileşim, sağ-
lık hizmetleri, eğitim, medya, bilgiye erişim, dijital
bölünme, kişisel verilerin ve tüketicinin korunması,
çevre, demokrasi, hukukun üstünlüğü, güvenlik ve
polislik, ikili kullanım ve -ifade özgürlüğü, özel ya-
şamın gizliliği ve ayrımcılık yapmama dahil olmak
üzere- insan hakları ve temel özgürlükler üzerindeki
etkilerini içeren ancak bunlarla sınırlı olmayan yeni
tür etik sorunları gündeme getirmektedir"¹⁰.

YZ sistemlerinin insan hakları açısından yarattığı
riskler, UNESCO Tavsiye Kararında da işaret edildiği
üzere, özellikle ayrımcılık yasağı, özel yaşamın
gizliliği ve ifade özgürlüğü başlıklarında yoğunlaş-
maktadır. Öncelikle şu hususu saptamak gerekir: YZ
sistemlerinin besin kaynağı çoğunlukla verilerdir.
Sistemin öğrenebilmesi için büyük miktarda veri
gerekir.

Algoritmik karar alma süreçlerinde ayrımcılık ol-
mayacağı düşünülebilir. Sonuç olarak onların sev-
gileri, nefretleri, düşmanlıkları, kültürel ön yargı-
ları yoktur. Ancak bunların hepsi ve daha fazlası
YZ sistemlerinin beslediği verilerde gizli olabilir.
Örneğin işe alım sürecinde kullanılmak üzere bir
YZ sisteminin on yıllardır aynı şirkete yapılan baş-
vurular ve bunlardan başarılı olanlarla eğitildiğini
düşünelim. Erkek başvuranların işe alım oranlarının
daha yüksek olması yeni alımlarda algoritmanın ka-
dınlara karşı ayrımcı tercihlerde bulunmasına neden
olabilir. YZ sistemlerinin kapalı kutu etkisi (iç işle-
yişinin bir sır olması, kararları nasıl aldığı bilin-
memesi) bu ayrımcılığı görünmez kılarak daha da

derinleştirebilir. YZ sistemlerinin gereksinim duy-
duğu verilerin bir bölümü kaçınılmaz olarak kişisel
veri niteliğindedir. İlk aşamada belirli bir kişi ile iliş-
kilendirilmeyen ve ilişkilendirilemeyeceği düşünö-
len bilgilerin YZ sistemlerinde işlenmesi sırasında
bu niteliği kazanması da olasıdır. YZ modellerinin
yeterince şeffaf olmaması, kaynağını insan onuru ve
bireysel özerklikte bulan kişisel verilerin korunma-
sı hakkının zarar görmesine neden olabilir. YZ sis-
temlerinde hangi kişisel verilerin nasıl işlendiğinin
bilinememesi özel olarak veri öznesinin haklarını
kullanmasına engel olabileceği gibi, genel olarak sü-
recin hukuka uygun bir şekilde işlenmesini de güçleş-
tirecektir. İtalyan veri koruma otoritesi Garante'nin
2023 yılında geçici olarak ChatGPT'yi ve 2025 yı-
lında -yeni yılın alandaki büyük sürprizi- Çin Halk
Cumhuriyeti çıkışlı DeepSeek'i yasaklamasının ne-
denleri de bununla ilişkilidir¹¹. Kişisel verilerin yüz
tanımlama sistemleri gibi yapılar üzerinden YZ des-
tekli olarak geniş kapsamlı işlenmesi ise gözetimin
(surveillance) derinleşmesine neden olabilir.

YZ sistemlerinin çıktılarına ilişkin bir diğer dikkat
çekici konu, yanlış ya da yanıltıcı bilgi sunması
olarak ifade edilebilecek yapay halüsinasyonlar-
dır. Özellikle metin, ses, görüntü gibi çıktılar sunan
üretken YZ modelleri açısından bu sorun, ifade öz-
gürlüğünü etkileyebilecek güçtür. Nitekim ifade öz-
gürlüğü, yalnızca düşüncelerin açıklanmasını değil,
onlara ulaşılmasını da korur. YZ sisteminin eğitim
verilerini internette edindiği senaryoda kendi üre-
timi yanlış bilgi ile tekrar beslenerek sorunun daha
ciddi bir boyuta taşınması da olasıdır.

YZ sistemlerinin yarattığı riskler elbette bunlarla
sınırlı değildir. Örneğin YZ ve veri işleme sistem-
lerinin işgücü piyasalarında dönüştürücü bir etkisi
olması beklenmektedir¹². YZ'nin pek çok mavi ve
beyaz yakalı işin yerini alması, bunun sonucunda iş-
sizliğin ve gelir adaletsizliğinin artması ciddi bir risk
olarak karşımızda durmaktadır.

*

YZ tartışmalarının önümüzdeki dönemde daha da
hararetleneceğine, bu sistemlerin yarattığı olanak-
lar kadar risklerin de artacağına ilişkin pek çok işa-
ret vardır. Kuşkusuz bu sorunların kolay çözümleri
yoktur. Ancak çözüm yolunda önemli bir adım, tüm
bu gelişmelerin insanın ve insanlığın karşısında
konumlanmak için değil, onu desteklemek için var
olduğunda bir anlam ifade ettiğini hatırdan çıkarma-
maktır.

⁹ Örnekler için bkz. European Parliament, "What is artificial intelligence and how is it used?", 04.09.2020, <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20200827S-TO85804/what-is-artificial-intelligence-and-how-is-it-used>

¹⁰ UNESCO, Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, 23.10.2021, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137?posInSet=2&queryId=0f338b37-d696-4b9c-9962-251f99ba628f>

¹¹ Italy's Garante imposes and then withdraws a ban on ChatGPT, Privacy Laws and Business, 3.5.2023, <https://www.privacylaws.com/news/italy-s-garante-imposes-and-then-withdraws-a-ban-on-chatgpt/>; Italy's regulator blocks Chinese AI app DeepSeek on data protection, 4.2.2025, <https://www.reuters.com/technology/artificial-intelligence/italys-privacy-watchdog-blocks-chinese-ai-app-deepseek-2025-01-30/>

¹² World Economic Forum, Future of Jobs Report 2025, Ocak 2025, https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf

İNSANLIĞIN TEK ORTAK NOKTASI: “İNSAN OLMAK”

Buket UZUNER*

İnsanlığın tek ortak noktası, “insan olmak”tır. ‘Homo sapiens’ adlı canlının insan olabilmesinin anahtar kavramı “aynı olmak”tır.

Lise son sınıftayken biyoloji kitabında gördüğüm DNA sarmalının fotoğrafıyla büyülenerek biyolog olmaya gönül verdiğimi sık sık söylerim. Bunun asıl nedeni, insanlığın ve dünyanın sırlarını çözmek arzusuydu. Ne büyük, ne yüce ve ne ezeli, klasik bir arzu! Dünyada pek çok insanın bilime yönelme motivasyonu da budur. Henüz ortaokulda yazmaya çalıştığım öykü ve denemelerle başlayan edebiyat yolculuğumun asıl dürtüsü de budur. Edebiyat ve sanat, kendini dünyanın en akıllı canlısı ve sonunda “tabiatın efendisi” sanarak tamamen kendisi için dünyayı hem kendi türüne hem de diğer bütün canlılara zindan eden, kana ve acıya bulaşan, hatta hava, su ve toprağı bile kendi çıkarı için yok etmeye başlayan insanı daha iyi anlamak ve anlatmak için insanın bizzat icat ettiği ifade eylemleridir. Çünkü insan hikâyeden öğrenen tek canlıdır. İnsan bunu bildiği için binlerce yıldır her gün yeniden “insanlık aynı aileden gelen, aynı iç organlarla, aynı korkular ve benzer arzularla yaratılmış, kesinlikle ölümlü canlılardan oluşmuş bir topluluktur” bilgisini edebiyat ve sanatla kendine devamlı hatırlatmak zorunda kalan canlı türüdür.

İnsanlık, ‘Homo sapiens’ olarak yaklaşık 300.000 yıldır dünya üzerinde var olmasına rağmen sadece güçlülerin değil, her insanın “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik”¹ hakkı olması gerektiğini sadece 236 yıl önce Fransız Devrimi’nde² topluca dile getirebilen, bunun da kendi ırk, cinsiyet (erkek), din ve milliyetine ait olduğunu (!) düşünen bir canlı³. Kaldı ki, *tabiatla ırk diye bir şey yoktur*, ırk ve ona bağlı tüm ayırıcı kavramları icat eden insandır. Bunun açıklaması olarak, 300 bin yıl önceki ilkel insanın kendi soyunu koruma hayvansal güdüsünü önümüze koyanların argümanı, günümüzdeki modern insanda kabul edilmesi söz konusu bile olmaz. İşte bu nedenle deneyim ve bilgilerim arttıkça, başka bir deyişle “Ey, iki adımlık yerküre, senin bütün arka bahçelerini gördüm ben!”⁴ durumundan sonra kendini modern insan sanan kendi türüne artık insan yerine “Homo sapiens” olarak hitap etmeye başlamamanın nedeni bu hayal kırıklığı sonucudur. Çünkü insan (human) sözcüğü yanında insanlık (hümanizma) gibi olumlu kavramla geliyor, oysa henüz bunu hak ettiğimizi, insancılık ettiğimizi hiç sanmıyorum. Çünkü ‘insanlık’: hümanizm, içinde başkalarının da iyiliğini, refahını, barış ve huzurunu isteme yeteneği olan, vicdan adlı zihinsel bir aygıtla kendi türünü cinsiyetine,

rengine, dinine ve anadiline bakmadan yaşamı değerli ve kutsal kılan bir kavram. Bu yüzden biyolojide canlıların sınıflandırılmasında taksonomik kullanılan ‘Homo sapiens’i insan yapan şey: erdemli, âdil, iyi ve kötüyü muhakeme edebilen, kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmayan ve bunun için fedakârlıkta bulunabilecek canlı olmasıdır. Buna bağlı olarak ‘insanlık’ (humanism), ‘diğerkâmlık’ (alturism) gibi kavramların neden icat edildiğini düşünmek bile olan ile olmasını arzu ettiğimiz arasındaki farkı tıpkı ‘insanlık tarihi’ okurmuşuz gibi açık ediveriyor.

21. yüzyılda içinde bulunduğumuz insanlık durumuna bakınca karamsar olmak için binlerce nedenimiz var, ama karanlığın içinde ışık ve umut bulmak da yine insana mahsustur. Mesela, Arapça kökenli ‘insan’ ile Latince kökenli ve erkek insanı ifade eden ‘homo’ya karşı Türkçe kökenli *KİŞİ* kelimesine dikkatinizi çekmek isterim. Çünkü Türkçe dili ve Türklerin tabiat merkezli ilk inancına göre KİŞİ kelimesinin, tabiatteki sadece erkek insanı değil, kadını, çocuğu ve üstelik tüm canlıları kapsadığını, yani bir ağaç, bir geyik, bir kartalın da kişi kabul edildiğini belirtmek isterim. Bu bilginin, sinirbilim (neuroscience) yardımıyla anlamı, “insan hangi anadili kullanıyorsa o dilde düşünür” olduğunu önemle hatırlatmak isterim. Türkçe konuşan ve bu dille konuşan bizler hâlâ tüm canlıları KİŞİ olarak gören bir bilinçdışına sahibiz ve bu çok umut verici bir bilgi.

Tarih okumaktan bahsedince, insan zihninin en büyük icadı dil ve hikâye etme sanatının bize armağanı olan mitolojileri anmamak olmaz. Hemen her kültürün mitolojisinde, gerçeküstü hikâyelerle ve kıssadan hisselele kötülüğün önüne geçebilmek için sık sık insanlığa zulmeden diktatör ve güçlülerin ölüm karşısında zayıflarla eşitlendiği anlara yoğunlaşıldığını biliriz. İnsanın ölümlü olduğunu en net olarak kavradığı zamanlar, ölümle karşılaştığı ve kendisinin de herkes gibi biri olduğunu sonunda anladığı zamanlardır. Herkes gibi biri, yani *AYNI* olduğunu, tıpkı tüm insanların gözyaşlarının tuzlu, kanlarının kırmızı ve kahkahalarının neşeli olduğunu kabullenmek, insanın en zor sınavıdır. Bunu da ancak ölümle karşılaştığı ve ölümlü olduğunu anladığı anlarda başarabilir.

Türk mitolojisinin en önemli kahramanlarından Deli Dumrul, Azrail ile karşılaşıp ölümlü olduğunu anlayana dek, insanlara eziyet eden acımasız bir despottur; yol üzerine kurduğu bir köprünün üzerinden geçeni hatta geçmeyi bile haraca bağlamıştır. Tahmin edi-

* Yazar.

¹ 1789 Fransız Devrimi.

² Eğer Magna Carta’yı da (1215) ticarî olması kadar bir çeşit insanlık hakkı bildirgesi kabul edersek, bu tarihi Batı’da en fazla 810 yıla uzatabiliriz.

³ Çünkü Fransızlar, örneğin işgal ettiği Cezayir’in halkının insan haklarını kabul etmemiştir. Aynı bencillik ve ayırıcılık tüm milletlerin fethettikleri, yani işgal ettikleri ülkelerin insanlarına karşı işledikleri suç ya da günahıdır.

⁴ Nilgün Marmara, “Düşü Ne Biliyorum” şiiri.

lebileceği gibi köprü hem edebiyatta hem de psikolojide önemli bir sembol ve metafordur. Deli Dumrul, sonunda büyük bir ders alarak AYNİ herkes gibi ölümlü bir insan olduğunun farkına varır ve başkalarıyla aynı olduğunu mecburen kabullenir. Ancak böylece hayatı bağışlanır. Mitolojinin bize kıssadan hissesi budur: Evet, Homo sapiens adlı canlının insan olabilmesinin anahtar kavramı “aynı olmak”tır. Kökleri Türklerin kök kültürü olan Kamlık’tan (Şamanlık) kaynaklanan Anadolu Bektaşî ve Mevlevî Felsefesindeki “*Gelin Canlar Bir Olalım!*” deyişindeki ‘*Bir Olmak*’ kavramı da AYNILIK, tasada ve sevinçte tıpatıp benzerliğimizi hatırlatan uyarıcı bilgidir.

İnsanın ölümlü olduğu ve ölümlülükle herkesin eşitlendiği fikri tüm inançlarda sık sık hatırlatılan bir laytmotiftir. Gerçek hayatta ölümle en yakın yüzleşilen yerler savaş alanları ve hastanelerdir. Edebiyatçıların, insan icadı farklılıkları bahane ederek birbirlerini yok etmeye çalışan erkek ordularını hemen her zaman konu edip, yazdıklarında işte ölmek üzere olan insanların aynı türden canlılar olduklarını hatırlatma amaçları bu yüzdendir.

Farklılıklarımızın zenginlik, aynılıklarımızinsa iyilik, sevinç ve bereket kaynağı olduğunu insanlığa anlatacak insan sayısı her zaman çok az sayıda olmuştur. İnsanlığın sonunun geleceği güne kadar biz bir avuç insan sanat, edebiyat, bilim ve akademi alanında aynılıklarımızı hatırlatmaya devam edeceğiz. Tıpkı farklı dillerdeki mitolojilerin kendi halklarına aynılıklarımızı armağan eden nineler ve dedeler gibi biz de aynılıklarımızı yazacağız. Çünkü dünya denen cennet gezegeni ev edinmiş insanlık ancak ortak özelliklerini, ortak kaygı ve sevinçlerini sık sık hatırlayarak ve bunları hatırlatarak türünü ve içindeki tüm canlılarla tabiatı koruyacaktır.

UZUN BEYAZ BULUT GELİBOLU ROMANINDAN...

10 Ağustos 1915-Gelibolu

Sevgili ve bir zamanlar mutlu ailem,

Gelibolu cehenneminden hepinize merhaba! Bu mektubu size yazmak niyetinde değildim. Aslında ben artık kimseyle konuşmak, kimsenin yüzünü görmek istediğimden de emin değilim. Hem siz benim buraya cehennem dediğime bakmayın, burası hakikaten güzel bir yer. Üzerleri toz toprakla örtülmeden önce zeytin ağaçlarının bolluğu, savaşa aldırmadan her yanda pıtır pıtır açan kırmızı gelinciklerin neşesi, akşamları yarımadayı kızıla boyayarak batan güneşin insanın içini acıtan güzelliği ve bir de Gelibolu bülbülleri. Gelibolu’da hâlâ un ufak olmadan kalan küçük bir ruh parçam mevcutsa bunu bülbüller sağlamıştır. Eğer o sırada bir Türk öldürmüyor ya da Türkler tarafından öldürülmiyorsa, Gelibolu’nun muhteşem grubunu seyrediyoruz. Ege Denizi’nin içine gömülen güneşin biraz önce

Pasifik Okyanusu’ndan yükselerek Yeni Zelanda’daki ertesi günü aydınlattığını bilmek insanın canını acıtıyor. Fakat bu acı hissi çok kısa sürüyor, sonra yeniden katlaşıyorum. Artık saatlerce hiçbir şey hissetmiyor ve duymuyorum. Bu arada sadece bakıyor, saklanıyor, ateş ediyor, süngü takıyor, düşman öldürüyor, bit ayıklıyor, yemek diye verdikleri kuru bisküvi, kraker, kuru et parçalarını kemiriyor, zaman olursa yatıyor, çok ender olarak da uyuyorum.

Ben artık sadece bir Anzak askeriyim. Ne sevdiğim şarkılar, yemekler, kokular ne de sevdiğim insanlar... Ben artık bir sayıyım. Yaşayan bir sayı. Ölürsem o zaman da bir sayı olacağım. ‘Vatan uğruna kahramanca’ ölmüş bir sayı. Kahramanca ve vatan uğruna! Kahramanlık mı? Hadi ya... Kahramanlık zorla olmaz. Vatan gelince, burası Türklerin vatanı ve bu savaş bizim savaşımız değil. Bizler, İngilizlerin de söyledikleri gibi sadece ‘hevesli oğlan çocukları’yız. Asıl kahraman olan Türkler. ‘Johnny Türk’ dediğimiz Türkler vatanlarını savunmak için bize karşı çok ağır şartlar altında direniyorlar ve kahramanca ölen asıl onlar.

Geçen hafta ölüleri gömmek için karşılıklı ateşkes ilan edildiğinde ilk defa Türkleri yakından ve canlıyken gördük. Türkler bize anlatılan canavarlara benzemiyordu. Onlar da gözlerinde endişe ve keder olan genç insanlardı. Onların da arkalarında bekleyen üzüntülü aileleri, yaşlı anne-babaları, karıları, belki de sevgilileri vardı. Onlar da yaralanınca acı çekiyor, onlar da gencecik hayallerini bırakıp ölüyorlar. Türkler de insandı.

Bana süt ikram eden iki Türk’e ben de konserve et verdim, ama kabul etmediler. Bu sıkı etidir dediysem de inanmadılar. Aslında anlamadılar. O zaman ellerimle kafama boynuz yapıp öküz gibi böğürdüm. Güldüler. Ben de güldüm. Orada savaş meydanında etrafımız askerlerin cesetleriyle doluydu, biz düşmandık ve birbirimize gülüyorduk. Bana süt ikram eden Türklerden bir ‘sen no İngiliz’ diye şaşırarak sordu. ‘Ben İngiliz değilim’ dedim. Sonra elini uzattı, ‘ben Türk’ dedi. Bana uzatılan eli tuttum. Orada, Gelibolu’nun en kanlı savaşlarının yapıldığı o tepede, el sıkıştık. Ben artık bu adamla nasıl düşman olabilirdim? Ben bu adamla neden düşman olmuşum ki? Düşmanım o anda artık arkadaş Türk olmuştu. Ben bu savaşta ölmeyi reddediyorum. Bu benim savaşım değil. Fakat yaşamak için de hiç isteğim kalmadı.

Allahım günahlarımı affet.
Hepinizi çok seviyorum.

Ebediyen sizin oğlunuz,
Alistair John Taylor
Gelibolu, 1915

Prof. Dr. Gülriz Uygur

“ADALETİN NEYİ TALEP ETTİĞİNİ BİLMEK GEREK”

Bir adaletsizlik ikliminin içinde yaşıyoruz ve hepimiz adalet özlemiyle yanıp tutuşuyor, hepimiz adaletten dem vuruyoruz. Peki, adaletin ne olduğunu biliyor muyuz? İnsandan bağımsız, soyut normlar bütünü olarak anlaşılan bir hukuk sisteminde adaletsizliği görmek mümkün mü? Değer yargılarıyla, değer biçmelerle, ezberlerle herkesin kendi anlatısını kurduğu bir hukuk sisteminde adaleti sağlayacak bir anlatı kurabilir miyiz? Güç ilişkilerinin ötesine geçip insanı görünür kılmayı başarabilir miyiz? Daha adil bir dünyanın kurulabileceğine dair umudumuzu nasıl diri tutabilir, bu umudu nerede arayabiliriz? Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gülriz Uygur ile adaletsizlik ikliminin ortasında, bu gibi sorulara cevap aramaya çalıştık, adaletin ne olduğunu sorguladık, hukukta adaletsizliği görebilmenin yollarını aradık. Uygur, adil bir devlet var etmenin zor olsa da imkânsız olmadığını vurguluyor ve şöyle diyor: “Kuçuradi’den öğrendiğim şekilde ve onun sözleriyle ‘sen yaparsan olur’un peşinden gitmemiz ve kendi çevremizde ve ilişkilerimizde adaletsizliği üretmeyen ilişkilere yoğunlaşmamız gerekir.”

SÖYLEŞİ: *Elif N. Hamidi*

Bugün söz konusu “ölüm cezası” olduğunda, neredeyse çoğu insan böyle bir cezadan yana. Ama adalet intikam değildir, “dişe diş, göze göz” değildir. Peki, nedir adalet? Adaletin ne olduğunu bilmeden başka sorulara cevap veremeyiz çünkü.

Adaletin gerektirdiklerinin ölüm cezasıyla bağdaşması mümkün değildir. Adalet, Aristoteles’in deyişiyle, bütün erdemleri içinde taşıyan bir erdemdir. Bu nedenle diğer sorulara cevap vermek için adaletin anlamını bilmek gerekir. Zira herkes adaleti talep eder, ancak onun neyi talep ettiğinin farkında değildir. “Göze göz, dişe diş” adaletin gerektirdiği bir talep olmayıp, sadece bir ödetme anlayışı çerçevesinde anlaşılır. Adalet ödetme temelinde anlaşılabilir. Çünkü adalet etik değerlerden biridir. Etik değerler ise değer korumamız, insanın değerini korumamızla ilgilidir. Bu bağlamda etik değerleri intikam araçlarıyla veya söylemleriyle karıştırmamak gerekmektedir. Adaletin neyi talep ettiğini bil-

mek ve bu bağlamda da Platon’dan günümüze gelen adaletle ilgili “her birine ona ait olanı vermek”le ilgili tanımı düşünmemiz gerekmektedir.

Böyle bir intikam anlayışının önüne geçmenin yolu felsefî etik temelli insan hakları bilgisinden, insanın değerinin bilgisinden geçiyor gibi görünüyor. Ne dersiniz?

Elbette. İnsanın değerinin bilgisinden hareket edilerek, her tek durumda ondan esirgenin ne olduğunun belirlenmesi gerekiyor. Bununla ilgili ben kendi annemle ilgili yaşadığım ve birçoğumuzun da –özellikle kız– çocuklarının yaşadığı deneyimden örnek vermek istiyorum. Çocukken ve gençliğimde annemden “ben okuyamadım, sen oku” sözünü çok sık duydum. Bunun basit bir teşvik sözü olmayıp, annemin ondan esirgenene yönelik bir çığılığı olduğunu daha sonra anladım. Bu bağlamda her somut durumda adaletin neyi gerektirdiğini bulmak için adalet talep edenlerin, onlardan neyi esirgendiğini bulmak gerekmektedir. Bu tür bulma ise bilgi eşliğinde, insanın değerinin bilgisi eşliğinde olur.

Don Kişot, yoldaşı Sancho’ya üç devle savastıklarını söylüyordu: adaletsizlik, korku ve cehalet. Bugün adeta bir korku toplumunun içinde yaşıyoruz, cehalet giderek yaygınlaşıyor, adalet özlemi sürüyor. Adeta Fıruğ Ferruhzad’ın dizelerindeki gibi: “Ama kimse duymuyor bizi./Ve karanlıkta, ışığı bekliyoruz.” Bu devlerle nasıl savaşıabiliriz, karanlıktan aydınlığa nasıl çıkabiliriz?

Adalet hep özlenen bir fikirdir. Bununla ilgili “adaletin şimdiye kadar gerçekleştiğini gören olmamıştır” sözü de vardır. Don Kişot’un söylediği üç kavram aslında birbiriyle ilişkilidir. Cehaletin artması korku ve adaletsizliği beslemektedir. Diğer yandan özellikle korkunun yaygınlaşması da cehaletin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Albert Camus, yaşadığı dönemle ilgili adaletsizlik ikliminden bahsetmektedir. Camus’de bu iklim, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın yaşattığı adaletsizliklere ilişkindir. Bu dönemde Camus soykırıma, Hiroşima’ya ve Avrupa’nın savaş sonrası “demir perde”yle bölünmesine tanıklık etmiştir. 21. yüzyılın adaletsizlik sorunları kuşkusuz, Camus’nün yaşadığı dönemden daha farklı olarak

ve yeni formlarında ortaya çıkmaktadır. Ben de bu iklimin iki sacayağının korku ve cehalet olduğunu belirtiyorum. Korku, sesin çıkmamasına neden olur. Cehalet ise baskın güçlerin ideolojisiyle beslenerek yaygınlaşır. Dolayısıyla korku cehaletin artmasına neden olur. Bu ikisi de adaletsizlik ikliminin gerçekleşmesinin başlıca unsurlarıdır.

Hukukta Adaletsizliği Görmek adlı bir kitabınız var. Etik ile ilgili “görmek” kavramı çok önemli ve bugün sağlıktan eğitime, medyadan siyasete, teknikten hukuka varana kadar her alanda, sorunların temelinde bir “görmeme” yatıyor. Görülmeyen, görülmesi gereken nedir ve “görmek” ile ilgili hukuk sisteminde adaletsizliğin kökenlerinden ve adaletsizliği görmenin yolunun nereden geçtiğinden söz eder misiniz?

Görmenin etik bilgi temelinde, yani insana ilişkin bilgi ve onun olanaklarını geliştirme eşliğinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda görmek insanı görmekle ilgilidir. Görülmeyen de yine insanla ilgilidir. Görmeyi engelleyen çok çeşitli nedenler vardır. Toplumda baskın ideolojiler, siyasî rejimler ve ekonomik anlamda güç ilişkileri görmenin başlıca engelleyicileridir. Bunlardan kaynaklanan ve beslenen önyargılar ve kişiler ise adaletsizliğin görülmesinin başlıca engelleyicisi olarak karşımıza çıkar. Bu engeller altında ve özellikle adaletsizlik iklimi altında adaletsizliği görmek oldukça zordur. Adaletsizlik iklimi irrasyonelliğin de yaygınlaşmasına ve bu bağlamda da her birimizin yapıp etmelerine bu irrasyonelliğin taşıyıcısı olmamıza neden olarak adaletsizliği görmeyi daha da zorlaştırır. Hukuk sisteminin de içinde olunan iklim ve yapıdan bağımsız olması oldukça zordur. Bunun yanında hukukun kendine özgü yapısından da kaynaklanan zorluklar vardır. Hukuk, insandan bağımsız soyut kurallar sistemi olarak anlaşıldığında insanın da görülmemesi söz konusu olur. İnsanın görülmemesi, etik bir problemidir. Zira adaletsizliğe yol açmaktadır. Adaletsizlik kuşkusuz mevcut yapıyla ilgilidir. Yapıyla ilişkili politik, ekonomik, toplumsal cinsiyet ideolojisi ve diğer güç ilişkileri hukukun adaletsiz olmasına yol açar. Soyut hukuk kuralları da bu tür güç ilişkilerini görünmez kılma potansiyelini taşır. Bu bağlamda hukukta adaletsizliği önlemenin yolu, güç ilişkilerinin ötesine geçerek insanı görünür kılmakla ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, soyut hukuk kuralları altında insanın her bir tek durumda ne olduğunun görülmesi gerekir.

“Dertlenerek ilgilenmek”, sorumluluk, kendimizi insandan sorumlu duymak en çok ihtiyacımız olan şeyler gibi görünüyor. Adaletin sağlanmasında, dertlenerek ilgilenmeyi bilen, kendini insandan sorumlu duyan hukukçulara ihtiyaç olduğu çok açık. Hukuk eğitiminde, felsefî etik bilginin, insan hakları bilgisinin böyle hukukçuların yetişmesindeki rolü hakkında neler söylersiniz?

Dertlenerek ilgilenmenin, hukukçuların sahip olması gereken bir erdem olduğunu söylüyorum. Bu erdemi ortaya koyarken de her tek durumda ilgilenmenin anlamını belirtmek istedim. Kendine dert edinmek, sırf ilgilenmenin ötesine geçen bir kavramdır. Bir işin başından sonuna ve hatta sonrasına uzanan ilgilenme sürecini kapsar. Bu bağlamda dertlenerek ilgilenilecek olanın insan olduğunun ve onun başına ne geldiğinin/gelebileceğinin ve ihtimallerin farkında olmak zorunludur. Bu tür farkındalığa bizi götüren ise etikdir. Bu nedenle etik temele dayanan hukuk eğitimi, akademide bulunduğum günden itibaren savunuyorum. Bu bağlamda etik bakış açısının temelinde bir hukukî bakışı yaratmayı hedefleyen hukuk eğitiminin olması gerekmektedir. Bu tür bir hukuk eğitimi maalesef bulunmamaktadır. Ben kendi fakültemde verdiğim derslerde yaratmaya çalışsam da, etik temelindeki hukukî bakış bütün derslere veya hukuk eğitimine yansımadığı sürece çok az farkındalık yaratmaktadır. Oysa bu tür farkındalık erdem sahibi olmak için gereklidir. Erdemlerden de “dertlenerek ilgilenmek” erdemi hukukçular bakımından önem taşır. Bu erdem Aristoteles’in bahsettiği, özellikle karakter erdemleriyle ilgilidir. Yapa yapa edinilen huylar olarak karakter erdemleri, adil olma isteği çerçevesinde dertlenerek ilgilenmek erdeminde karşılığını bulur. Yıllar önce bir öğrencim hukukta yargılanan insanların bir dosya olarak görülmemesi gerektiğini belirtmişti. İşte buna giden yol da dertlenerek ilgilenmek erdeminin geliştirilmesinden geçer.

“İnsan hakları hukuku” diye bir alan var, ancak insan haklarının bir normlar bütünü olarak ele alındığı bir alan bu. Oysa insan haklarını korumak sırf bu normlarla mümkün olmadığı gibi bazen normlara uyararak da hak ihlallerine yol açılabilir. İoanna Kuçuradi’nin dediği gibi “insan hakları hukuk değildir”. Amacına ve işlevine uygun bir hukuk ve adalet sistemi için neye ihtiyaç var ve bu konuda kimlere görev düşüyor?

Kuçuradi, “insan hakları hukuk değildir” derken, insan haklarının hukuk normlarının türetilme öncülleri olduğunu belirtir. İnsan haklarının anlamını ortaya koymak insana dair bilgiden hareket etmekle gerçekleşir. Bu bilgiyi de ortaya koyacak olan felsefedir. Bu bağlamda insana dair bilgiden hareketle “insan hakları hukuku” diye bir alan olacaksa, bunun hukuk-etik ve epistemoloji ilişkisi çerçevesinde belirlenmesi gerekir. Başka türlü insan hakları hukuku da sadece soyut hukuk kuralları şeklinde karşımıza çıkar ve insana dair bilgiyi ve insanın ne olduğunu yansıtamaz. İnsana dair bilgiden hareketle insan hakları hukuku için elbette hukukçulara ve en başta da hukuk eğitimi-ne çok iş düşmektedir. Daha önce belirttiğim etik bakış açısı insanı görmek ve insanlaşmayı kavramakla ilgilidir. Bu tür bakış açısı insan haklarına dayalı hukuk sistemi için gerekmektedir. İnsan haklarına ilişkin hukuk normlarının olması elbette önemlidir. Ancak normları uygulamak için her tek durumda insanın ne olduğunun görülmesi gerekmektedir. Bu tür görmek yerine, kendi başına uygulanan normlar sistemi diye bir anlayıştan hareket edilemez. Dolayısıyla insan hakları normlarını uygulamak için insan hakları bilgisi zorunludur.

Gündelik hayatta olduğu gibi hukukta da herkes kendi anlatısını kuruyor ve değer yargıları, değer biçmelerle, ezberlerle kurulan bu anlatılar doğru değerlendirme yapmayı engelliyor ve insanın değerinin harcanmasına yol açıyor. Hukuksuzluğa yol açan anlatılardan kurtulmak, adaleti sağlayacak bir anlatı kurmak mümkün mü ya da nasıl mümkün olur?

Mümkün. Bu noktada, epistemoloji-etik-hukuk arasındaki ilişkiyi kurmak gerekmektedir. Hukukta akıl yürütme ve yorumlamada bulunmak zorunludur. Bunlar için de doğru değerlendirme gerekir. Doğru değerlendirmenin ilk aşaması hukukta bilgilenme aşaması olarak karşımıza çıkar. Bu aşamada bilgiden hareket etmek gerekir. Bilgi ile önyargı arasındaki farkın ortaya konması gerekmektedir. Hukukçuların da ilk farkında olmaları gereken husus bilgi ile önyargı ayrımıdır. Yani önyargıya bilgi muamelesi etmemektir. Ardından mantık hatalarının da farkında olmaları gerekir. Bütün bunlarda da insanın değerinin harcanmaması için değerler ve değer yargısının ayrımını bilmek gerekir. Günümüzde özellikle ideolojik söylemlerle üretilen ve sosyal medyada da kendisine yer bulan değer yargıları, hukukta adaletsizliğin görülmesinin başlıca engelini oluşturmaktadır.

Siyasetin yargıyı yönlendirdiği toplumlarda hukuka ve adalete olan güven de sarsılıyor kaçınılmaz olarak. Adil bir devlet/toplum adeta bir hayal, bir ütopya imiş gibi düşünülüyor. Adil bir devlet/toplum nasıl mümkün kılınır?

Zor olur ama imkânsız da değildir. Kuçuradi'den öğrendiğim şekilde ve onun sözleriyle “sen yaparsan olur”un peşinden gitmek ve kendi çevremizde ve ilişkilerimizde adaletsizliği üretmeyen ilişkilere yoğunlaşmamız gerekir. Camus, insan olma şartına adaletsizliği eklemeyi mümkün kılmaksızın adalete hizmet etmemiz gerektiğini belirtir. Bu bağlamda dönüp kendimize soracağımız soru, yapıp-ettiklerimizle bizlerin bu iklim ne kadar katkıda bulunup bulunmadığımızla ilgilidir. Diğer bir ifadeyle sorulacak soru veya sorular, adaletsizlik ikliminin hüküm sürdüğü dönemde “her şey mubahtır” anlayışıyla hareket ederek yeni adaletsizlik formları veya hep bilinen adaletsizlik formları üreterek adaletsizlik ikliminin hüküm sürmesine katkıda bulunup bulunmadığımızla ilgilidir. Örneğin “tek bildiğimiz şey kendimizin adaletsiz konumda olduğu mudur?” veya “tek bildiğimiz şey adaletsizliğe adaletsizlikle mi karşılık vermektir?” ya da “adaletsizlik ikliminde bulunacak çözüm yeni bir adaletsizlik formu mudur?” gibi soruları kendimize sormak ve bunlar üzerine düşündürmektir. Bu soruları cevaplandırmak için adaletsizliği görebilmenin ve bununla ilgili de insan olmanın anlamını bilerek hareket etmenin anlamlarını, adaletsizliğe katkıda bulunmayacak şekilde ortaya koymak gerekmektedir. Bu ikisi, yani görmek ve insan olmanın anlamı birbiriyle çok yakından ilişkilidir.

İnsan haklarıyla ilgili pek çok kurum var Türkiye’de ve kâğıt üstünde çok güzel görünen belgeler var. Ancak bir o kadar da önüne geçilemeyen hak ihlali var. Çünkü asıl sorun uygulamada. Kurumların işlevlerini yerine getirebilmesi, belgelerin işe yarayabilmesi, uygulamadabirşeylerindeğişmesimümkünmühâlâ?

Belgeler elbette önemli. Çünkü insan haklarının peşine düşen herbirimiz için önemli dayanak sağlıyorlar. Bugün insan hakları adına bir şeyler talep edebiliyorsak, bu belgeler sayesinde. Belgeler kendisine yargı kararlarında da yer buluyor. Dolayısıyla belgeler tümüyle bir yana atılmış veya işlevsizdir demek doğru değil. Önemli olan belgeleri politikalarda belirleyici kılmaktır. Politikayı belgeler belirlerse, ama

açıkça kavranılmış insan haklarıyla belirlerse, bu durumda amacına ulaşılacaktır. Bugünkü yaşanan sorunlar bu kavrayışla ilgilidir. Bu kavrayış çerçevesinde belgelerin kurumlar düzeyinde hayata nasıl geçirebileceğini sorgulamak gerekmektedir. Yapıda mevcut güç ilişkileri ve ortaya çıkan farklı baskı görünümünün belgelerin hayata geçirilmesinde başlıca engelleyici olduğunun farkında olmak gerekmektedir.

Uluslararası belgeler ve AİHM gibi mekanizmaların iç hukuktaki etkisine ilişkin eğilimle ilgili ne düşünüyorsunuz?

Anayasa Mahkemesi kararlarında özellikle AİHM kararları etkilidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle ilgili, tümüyle olmasa bile, belirli anlamda yargı içtihadının oluşmasında AİHM'nin kararlarının etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Hukuk fakültelerinde verilen etik dersleri ve meslek etikleri, hukukçuların insan hakları sorunlarını görmesini sağlayabiliyor mu? Hukukçunun aslî işinin insan haklarının korunmasına katkıda bulunmak olduğunu gözönüne alırsak, hukuk fakültelerinde nasıl bir eğitime ihtiyaç var sizce?

Etik temelde hukuk eğitime ihtiyaç var. Bu eğitim hukukçuların insan hakları problemlerinin görme yollarını açar. Diğer fakültelerdeki derslerin içeriğini bilemiyorum. Biz Kuçuradi etik anlayışına dayalı olarak bu dersleri vermeye çalışıyoruz. "Etik bakış açısı ve etik farkındalık nedir, nasıl gelişir?" gibi sorular üzerinde dururken, bunun sadece teorik bir şekilde verilen eğitimle olmayacağını farkında olmak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle "etik nedir, etik teoriler nedir, etik ilkeler nedir, meslek etiği ilkeleri, yargı etiği ilkeleri, avukatlık ilkeleri nelerdir?" diyerek bunların hepsini öğretmek mümkündür. Ama bunları uygulamaya geçirmesini bilmedikten sonra, bunun yolunu göstermedikten sonra, bu ilkelere göre hareket etmek ne demek, bunu ortaya koymadıktan sonra, bunları yaşamlarına geçirmesini beklemek oldukça zordur. Dolayısıyla bizim yapmaya çalıştığımız da tam budur; yani bu ilkelere göre davranmanın yolunu göstermektir. Örneğin "tarafsızlık ilkesinden hareket edilirse: tarafsız bir şekilde hareket etmek ne demek, ne yaparsam tarafsızlığı zedelerim?" gibi soruları cevaplandırmak gerekir. Diğer bir ifadeyle, tarafsızlığa uygun olarak hareket et-

menin anlamını sadece teorik olarak belirtmek yeterli değildir. Bu aşamada başlıca etik değer olan adil olmanın anlamını belirtmek değil, adil olmayı bir tutum haline getirmek ve bir karakter olarak ortaya koymak önemlidir. Ben Ankara Hukuk'ta etik ve meslek etiği dersini hukuk kliniği dersiyile tamamlıyorum. Hukuk kliniği, etik davranmanın nasıl olduğunu ortaya koyan bir yoldur. Bizim hukuk eğitiminde de yaptığımız budur, yani biz sadece yol göstericiyiz. Bu yolu gösteririz ve ardından öğrenci bu yolda kendi kendini geliştirir ve kendisini ortaya koyar. Dolayısıyla bu görme yolunu da bir kere biz hukuk kliniği ile ortaya koyduğumuzda, artık bu görme yolunda öğrenci nasıl hareket edecek, ne yapacak gibi soruların cevaplarını kendi kendisiyle hesaplaşıp bulacaklardır. Hukuk kliniklerindeki temel savımız: erdem sahibi olunmadan hukukçu olunmazdır. Platon'un *Menon* diyalogundan hareket ederek de erdem öğretilebilir bir şey olduğunun farkında olmak gerekir. Aristoteles'i de izleyerek karakter erdemlerinin yapa yapa geliştirilen huylar olmasından hareket edip, adil olma huyunu yapa yapa geliştirebilmek için de ilk adımın hukuk fakültesinde atılmasını sağlamaya çalışıyoruz. Derslerim boyunca geliştirmeye çalıştığım temel bir erdem, dertlenerek ilgilenmek erdemidir. Bu erdemi de Aristoteles'in erdem etiği, İoanna Kuçuradi etiği ve ihtimam etiğinden hareket ederek geliştiriyorum.

Son olarak, Türkiye'de hukuku yeniden düşündüğünüzde nereye varıyorsunuz ya da yoldaki manzara nasıl? Çeşitli krizlerin ve hukuk eliyle hak ihlallerinin yaşandığı ülkemizde ve dünyada, hukukta adaletsizliğin görülebileceğine ve daha adil bir dünyanın kurulabileceğine dair umudu nereden devşirebiliriz?

Hukukun üstünlüğünü sağlamakla ilgili sorunları yapıdan bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Dolayısıyla yapıdaki problemlerin çözümünü birlikte bu üstünlüğün sağlanma yolu olacaktır. Yapı, hukukun üstünlüğünün sağlam koşullarını içermelidir. Öte yandan bunun anlamı, tümüyle işi yapıya da bırakmak değildir. Umutla ilgili olarak da, yapı içinde yer almak hiçbir şey yapmamak değildir, diyebilirim. Kuçuradi Hoca, gözlerimizi eğitime çevirmemiz gerektiğini söyler. Ben de adaletsizliğin görülmesinin, adaletsizliğin görülme yollarını inşa edeceğimiz eğitimle gerçekleşeceğine inanıyorum. Bu eğitimi gerçekleştirme yolundaki mücadelem de umudumla beraberdir.

MERKEZ'DEN...

28. Aydın Doğan Ödülü İoanna Kuçuradi'ye verildi

28. Aydın Doğan Ödülü, 2 Aralık 2024 tarihinde gerçekleştirilen bir törenle, Merkez Müdürümüz Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye verildi. Ödülünü Aydın Doğan Vakfı Kurucusu ve Onursal Başkanı Aydın Doğan ve İstanbul Valisi Davut Gül'ün elinden alan Kuçuradi "Sınırlarına vararak toslayıp duran 'postmodern' denen çağın 'ne olsa olur'/'anything goes' motto'sunun dile getirdiği gibi, her şeyin eşdeğer olduğu savına bir karşı çıkış oluyor bu ödül. Bu karşı çıkış da birçok insanın kapıldığı umutsuzluğun üstesinden gelmesine de katkıda bulunuyor" dedi.

"Bina Yapımında Etik ve İnsan Hakları Sorunları"

Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, 14 Şubat 2025 tarihinde, Marmara Belediyeler Birliği Yerel Yönetim Akademisi tarafından düzenlenen "Bina Yapımında Etik ve İnsan Hakları Sorunları" başlıklı dersi verdi.

Felsefe ve İnsan Hakları Söyleşileri XIII

Maltepe Üniversitesi, İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezinin düzenlediği "Felsefe ve İnsan Hakları Söyleşileri"nin onüçüncüsü, 13 Mart 2025 tarihinde gerçekleştirildi. Bu etkinlikte, Arş. Gör. M. Furkan Soltekin "Kişi Yaşamında ve Kamu Yaşamında İnsan Hakları" başlıklı bir konuşma yaptı.

TÜRKİYE'DEN...

Kuçuradi Felsefe ve İnsan Hakları Vakfı 10 yaşında

Kuçuradi Felsefe ve İnsan Hakları Vakfı'nın 10. yılı, 14 Aralık 2024 tarihinde, "İnsan Haklarına Felsefeyle Bakınca" başlıklı bir toplantıyla kutlandı. Toplantının sonunda, Vakfın düzenlediği aynı başlıklı makale yarışmasının kazananlarına plaketleri takdim edildi. 26 kişinin katıldığı yarışmada, birinciliği "Hakları Talep Etme Hakkı: İnsan Hakları Savunucularına Felsefe ile Bakmak" başlıklı makalesiyle Hakan Ataman ve "İnsan Hakları: Felsefi Bir Soruşturma" başlıklı makalesiyle Prof. Dr. Mustafa Tekin paylaştı.

Cezaevinde "İnsan Hakları"

Prof. Dr. Betül Çotuksöken, 28 Ocak 2025 tarihinde, Maltepe Ceza İnfaz Kurumları 1 Nolu L Tipi Cezaevi Müdürlüğü tarafından düzenlenen etkinlikte, cezaevi görevlileri için "İnsan Hakları" başlıklı bir konuşma yaptı.

Sarıyer Belediyesi Felsefe Günleri

Sarıyer Belediyesi Felsefe Günleri, Prof. Dr. Sevgi İyi ve Seyfettin Balcı'nın katkılarıyla, 18 Ocak 2025 tarihinde Boğaziçi Kültür ve Sanat Merkezinde başladı. 18 Ocak'taki ilk etkinlikte, Prof. Dr. İoanna

Kuçuradi "Etik İlkeler Olarak İnsan Hakları" başlıklı bir konuşma yaptı. 2 Şubat'ta, Prof. Dr. Betül Çotuksöken "Niçin Felsefe? Niçin İnsan Felsefesi?", 15 Şubat'ta, Prof. Dr. Harun Tepe "Hakikatin Ölümü Neyin Sonudur?", 15 Mart'ta, Prof. Dr. Kurtul Gülenç "Hegel'den Marx'a Özgürlük" başlıklı birer konuşma yaptı. Dizi, 12 Nisan'da, Doç. Dr. Çetin Türkyılmaz'ın "Hegel'den Marx'a Yabancılaşma" ve 19 Nisan'da, Prof. Dr. Ahu Tunçel'in "Siyaset Felsefesinden Siyaset Bilimine" başlıklı konuşmalarıyla devam edecek.

Felsefe Söyleşileri 25 yaşında!

Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü, İstanbul Marmara Eğitim Vakfı ve Maltepe Belediyesi işbirliğiyle düzenlenen "21. Yüzyılda İnsan Felsefesi" ana başlığı altındaki söyleşiler, Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in koordinatörlüğünde ve moderatörlüğünde, 5-12-19-26 Nisan 2025 tarihlerinde, Yaşar Kemal Kültür Merkezinde gerçekleştirildi. 5 Nisan 2025 tarihinde, Prof. Dr. Betül Çotuksöken "21. Yüzyılda İnsan Felsefesinde Yeni Boyut: Antropontoloji", Doç. Dr. Yaylagül Ceran Karataş "Eleştirel Felsefi Antropolojiler ve İnsan Oluş" başlıklı birer konuşma yaptı. 12 Nisan 2025 tarihinde, Doç. Dr. Bergen Özüaydın "Kosmos'un İnsandaki Yeri (!): Scheler'e Antropolojik Bakış", Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çiğdem Kocaman "Transhümanizmden Posthümanizme İnsan Olmanın Anlamını Yeniden Düşünmek" başlıklı birer konuşma yaptı. 19 Nisan 2025 tarihinde, Prof. Dr. Güncel Önkal "Antroposen Eleştirisi", Dr. Öğr. Üyesi Özgür Demirci "Alışkanlıkların Nörofenomenolojisi" başlıklı birer konuşma yapacak. 26 Nisan 2025 tarihinde ise Prof. Dr. Ahu Tunçel Önkal "Hümanizm'den Anti-hümanizm'e: Posthümanizmin Özne Eleştirisi" ve Doç. Dr. Dilek Arlı Çil "İnsan Görüşü Temelinde Martha Nussbaum'un Eğitim Anlayışı" başlıklı birer konuşma yapacak.

"Felsefeye Dönüş Etkinliği"

Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından Uludağ Üniversitesinin 50. ve Felsefe Bölümünün 35. kuruluş yıldönümü dolayısıyla düzenlenen "Felsefeye Dönüş Etkinlikleri", 19 Nisan 2025 tarihinde, Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezinde gerçekleştirilecek. Açılış konuşmasını Uludağ Üniversitesi Mantık Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen'in yapacağı panelde, Prof. Dr. Ahmet Arslan ve Prof. Dr. İoanna Kuçuradi konuşmacı olarak yer alacak. Panelin ardından bir ödül töreni yapılacak.

19. Navisalvia: Dr. Sina Kabağaç'ı Anma Toplantısı

19. Navisalvia: Dr. Sina Kabağaç'ı Anma Toplantısı, "Violentia/Şiddet" başlığıyla, 15 Mayıs 2025 tarihinde İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kurul Odasında yapılacak. Toplantıya bildiriyle katılmak isteyenlerin, başlığını

ve özetini 4 Nisan 2025 tarihine kadar edebiyat. latindili@istanbul.edu.tr adresine göndermesi gerekir.

29. Felsefe Olimpiyadı sonuçlandı

Türkiye Felsefe Kurumunun Türkiye genelinde çevrimiçi düzenlediği 29. Ulusal Felsefe Olimpiyadı sonuçlandı. Liseli gençler TFK'nın verdiği üç konudan birini seçerek yazdıkları makalede felsefi bilgi ve düşüncelerini ifade etti. Prof. Dr. İoanna Kuçuradi başkanlığındaki seçici kurul ilk 10 öğrenciyi şöyle belirledi: Kabataş Erkek Lisesi'nden Cemil Türk, Özel Üsküdar Amerikan Lisesi'nden Efe Oğuz Aktaş, Burak Bora Anadolu Lisesi'nden Atlas Say Cesur, İzmir Balçova Anadolu Lisesi'nden Ertan Can Demir, Özel Amerikan Robert Lisesi'nden Öykü Aytimur, Denizli Yaşar-Saniye Gemici Anadolu Lisesi'nden Medet Mustafa Akyapı, Özel İzmir Amerikan Lisesi'nden Gönül Zeynep Gökulu, Özel Tan Fen Lisesi'nden Tuna Esmer, Özel Beykent Okyanus Anadolu Lisesi'nden İremsoy Köksal ve Antalya Özel Maya Fen ve Teknoloji Lisesi'nden Umut İnan Erdoğan. Bu 10 öğrenci arasından dil sınavında başarılı olan iki öğrenci Uluslararası Felsefe Olimpiyatı'nda Türkiye'yi temsil edecek.

“Assos'ta Felsefe” Sempozyumu

“Felsefe, Sanat, Bilim Derneği” tarafından, bu yıl yirmi beşincisi düzenlenen ve başkanlığını Prof. Dr. Örsan Öymen'in yaptığı “Assos'ta Felsefe” sempozyumu, 7-8 Şubat 2025 tarihlerinde Assos'ta yapıldı. Sempozyumda Örsan Öymen “Varlık, Zihin, Ahlak, Siyaset Felsefesi Açısından Yapay Zekâ Sorunu”, Doğan Göçmen “Yapay Zekâ Çağında Marx ve Heidegger ile Teknoloji Üzerine Düşünmek”, Halil Turan “Yapay Zekâ ve Etik”, Cemil Güzey, “Ai, Ai, Ai”, Aziz Zambak “Temsil Biçimleri ve Düşünme Mimarisi”, Zekiye Kutlusoy “Bilişsel Bir Disiplin Olarak Zihin Felsefesinde Yapay Zekâ” ve Yusuf Örnek “Yapay Zekâ Çalışmalarında Bilimin Sınırı ve Felsefenin Konumu” başlıklı birer konuşma yaptı.

“Yüzyılımızda Nermi Uygur ve Felsefenin Çağırısı”

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümleri ve İnsan Felsefesi Topluluğu işbirliğiyle, 100. doğum yılında Nermi Uygur anısına düzenlenen “Yüzyılımızda Nermi Uygur ve Felsefenin Çağırısı” başlıklı etkinlik, 28 Şubat 2025 tarihinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Ziraat Bankası Konferans Salonunda gerçekleştirildi. Doç. Dr. Yaylagül Ceran Karataş'ın başkanlık ettiği “Akademide Nermi Uygur” başlıklı oturumda, felsefe lisans ve yüksek lisans öğrencileri Emre Samet, Esmâ İmamoğlu, Muhammet Bozkurt birer konuşma yaptı. Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in başkanlık ettiği “Felsefenin Çağırısı” başlıklı oturumda Prof. Dr. Ayhan Bıçak “Nermi Uygur'da Felsefe Yapmanın Yolu: Felsefe Sorusu”, Doç. Dr. Dilek Arlı Çil “Nermi

Uygur'da Felsefe ve Başka Sevgisi”, Doç. Dr. Yaylagül Ceran Karataş “Nermi Uygur'da Dil, Düşünce ve İnsan Oluş” üzerine konuştu. Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çiğdem Kocaman'ın başkanlık ettiği “Felsefe-Edebiyat Arasında Nermi Uygur” başlıklı oturumda ise Prof. Dr. Mehmet Oktay Taftalı “Pedagoji ve Yazın İlişkisi Bakımından Nermi Uygur”, Prof. Dr. Güncel Önkol “Nermi Uygur'da Kültür ve Kültür Felsefesi” ve Yusuf Çotuksöken “Nermi Uygur'un ‘İnsan Açısından Edebiyat’ı Üzerine Düşünceler” başlıklı birer konuşma yaptı.

27. Doktora Çalışmaları Seminerleri Dizisi Türkiye Felsefe Kurumu tarafından düzenlenen “Doktora Çalışmaları Seminerleri” dizisinin yirmiyedincisi, 22 Mart 2025 tarihinde, Dr. Olcay Karacan'ın moderatörlüğünde, Dr. Akın Tunç'un “Felsefi Antropoloji Işığında Film Eleştirisi: Theodoros Angelopoulos Filmleri” başlıklı konuşmasıyla gerçekleştirildi.

“Türkiye’de Felsefi Antropolojinin Başlangıcı”

Prof. Dr. Yusuf Örnek'in “Türkiye’de Felsefi Antropolojinin Başlangıcı” adlı kitabı Almanya’da Lit Verlag tarafından yayımlandı. Örnek, 5 Nisan 2025 tarihinde, İnsan Felsefesi Topluluğu, Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Maltepe Üniversitesi Felsefe Kulübü işbirliğiyle düzenlenen ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilen etkinlikte, insan felsefesi alanına önemli katkılar sunan “Türkiye’de Felsefi Antropolojinin Başlangıcı” adlı eserinin temel argümanlarını anlattı. Etkinlik kaydı: <https://eu-lti.bbcollab.com/recording/d85ce289846a405f8c29b0469a252844>

DÜNYADAN...

Federico Mayor Zaragoza hayata veda etti

UNESCO eski Genel Direktörü Federico Mayor Zaragoza, 19 Aralık 2024 tarihinde, 90 yaşında hayatını kaybetti. 1934'te Barselona'da doğan Mayor, Eczacılık mezunuydu, Granada Üniversitesi ve Madrid Özerk Üniversitesinde Biyokimya profesörüydü. Aynı zamanda dört şiir derlemesi ve birçok denemesi var. 1981-1982 yılları arasında İspanya'da Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Avrupa Parlamentosunda vekillik yaptı. 1987 yılında UNESCO Genel Direktörlüğü olarak seçilerek görevini 1999 yılına kadar sürdürdü. Direktörlüğü sırasında, “UNESCO Barış Kültürü” programını geliştirdi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2000 yılının “Barış Kültürü Uluslararası Yılı” ilan edilmesini sağladı. 10 Kasım 1998'de, 2001-2010 yıllarını “Dünya Çocukları Yararına Şiddetsizlik ve Barış Kültürünün Geliştirilmesi Uluslararası On Yılı” ilan etmesine varan inisiyatifi destekledi. 2000'de “Barış Kültürü Vakfı”nı kurdu. “Şiddetsizlik ve Barış Kültürünün On Yılı için Uluslararası Koordinasyonu”nun da destek komitesi üyesiydi.

Sanata Felsefeyle Yönelmek

Mustafa Günay, *Çizgi Kitabevi, Konya, 2025, 302 sayfa.*

Sanatın ne olduğunu anlamak için olduğu kadar sanat ve edebiyat eserlerini anlamak, çözümlemek ve değerlendirmek için de felsefenin sağlayabileceği olanaklar ve yaklaşımlar önemlidir. Felsefenin dile gelme aracı ve ortamının yalnızca kuramsal metinler değil, aynı zamanda sanat ve edebiyat eserleri olduğunu söylemek yerinde olur. Edebiyat ve sanat eserlerinde insanı anlamak ve görmek, felsefenin penceresinden bakmakla mümkündür. Bu noktada felsefenin sanat ve edebiyat eserlerine yönelmesi söz konusudur. Bu kitapta felsefe, sanat ve edebiyat ilişkilerini bazı yönleriyle ele alan, çeşitli şiir, öykü ve romanların felsefi yönlerini irdeleyen yazılar yer alıyor. Kitap felsefe, sanat, edebiyat ilişkilerini anlama ve değerlendirme konusunda, ayrıca çeşitli sanat ve edebiyat eserlerindeki felsefi sorunları ve konuları değerlendirmede yararlı olacaktır.

Bir Düşünce Çınarı Hilmi Ziya Ülken

Editörler: Mustafa Günay, Sadık Erol Er, *Çizgi Kitabevi, Konya, 2025, 272 sayfa.*

Hilmi Ziya Ülken, Cumhuriyet döneminde felsefenin kurumsallaşıp gelişmesinde çok yönlü ve sistematik bir yapı taşıyan eserleriyle önemli bir düşünsel birikim ortaya koymuştur. Ülken, ortaya koyduğu felsefe anlayışı, tarih ve kültüre bakışıyla da ülkemizde felsefi düşüncenin yalnızca Batı eksenli bir şekilde yerleşik kılınması durumunu tartışan ve düşünce tarihine çok yönlü ve geniş bir perspektiften bakan bir düşünür olarak etkili olmuştur. Bu kitap Cumhuriyetin ilk kuşak düşünürlerinden biri olan Ülken'in çalışmalarını çeşitli yönleriyle irdeleyen yazılardan oluşmaktadır.

Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi

Hilmi Ziya Ülken, *Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2025, 739 sayfa.*

Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Tanzimat'tan bugüne düşünce hareketlerini inceleyen en önemli klasiklerden biridir. Yapıt şimdiye kadar pek az üstenilmiş bir çabanın ürünü, deyim yerindeyse Türk düşüncesinin ve zihniyet dünyasının en kapsamlı arkeolojisidir. Namık Kemal'den Ziya Gökalp'e, Ali Suavi'den Mustafa Suphi'ye, Dr. Abdullah Cevdet'ten Hikmet Kıvılcımlı'ya, Beşir Fuad'dan Prens Sabahaddin'e, Yusuf Akçura'dan Ahmet Ağaoğlu'na, A. Hamdi Başar'a dek uzanan geniş yelpazede birçok düşünce, ekol ve kişiyi mercek altına alır. İlk çıkan dergiler, ilk yayımlanan kitaplar, manifestolar ve çözüm önerileri de önemlidir. Modernleşme hareketleri, ilerleme düşüncesi ve ilerlemeye duyulan tepkiler, mantık, hukuk ve felsefe alanındaki ilk sistemli eserler, çevirilerle Batı'yı anlama yolunda atılan öncü adımlar ve Türk düşüncesindeki sentez çabaları kitabın ana çerçevesini oluşturuyor.

Hegel ve Hermetik Gelenek

Glenn Alexander Magee, çeviren: M. Serdal Eglen, *Alfa Yayınları, İstanbul, 2025, 456 sayfa.*

Glenn Alexander Magee bu kitabında, Hegel'in dü-

şünce dünyasının derinliklerine inerek, onun hermetik gelenekle ilişkisini göstermeyi, hatta onun hermetik bir düşünür olduğunu kanıtlamayı amaçlıyor. Antik Mısır'dan günümüze kadar uzanan hermetizm, insanı ve evreni kavramak için felsefe ile mistisizm arasında kurulan bir köprü olarak anlaşılabilir. Bu çok yönlü düşünme ve uygulama alanı yüzlerce yıldır entelektüellerin yakından ilgilendiği, bazen bilimsel bazen de ezoterik inançların zeminini oluşturmıştır. Hegel'in, Meister Eckhardt'tan Böhme'ye, Paracelsus'tan Gül-Haç geleneğine kadar hermetik düşünceden nasıl etkilendiğini ve bunu kendi felsefi sistemine nasıl dahil ettiğini araştıran Magee, güçlü bir iddiayı Hegel'in felsefe metinlerinden hareketle gözler önüne seriyor.

Faşizme Heves Etmek/Demokrasiye Karşı En Büyük Tehdidi Anlamak için Bir Rehber

Federico Finchelstein, çeviren: Zeynep Şarlak, *İletişim Yayınları, 2025, 253 sayfa.*

Tarihçi Federico Finchelstein, *Faşizme Heves Etmek*'te bu kez tarihsel faşizm ve popülizm arasındaki farkı ortaya koyarken, bu farkın bizi hiç de rahatlatmaması gerektiğini söylüyor. Faşist tehdidin kapıda olduğunu, bildiğimiz ve geleneksel anlamıyla faşist diyemeyeceğimiz faşizm heveslilerinin, çeşitli politik formlar içerisinde, faşizmin tahrip edici gücüyle eşdeğer antidemokratik siyasetlerinin çağdaş demokratik politika açısından ne tür tehlikeler arz ettiğini hatırlatıyor.

Patronun Gözü/Yapay Zekânın Sosyal Tarihi

Matteo Pasquinelli, çeviren: Elçin Gen, *Metis Yayınları, İstanbul, 2025, 312 sayfa.*

Sistemin işleyişinin her zamankinden çok gözlerden gizlendiği, masallarla-mitlerle örtüldüğü günümüzde, her aşamasında dünya kaynaklarını acımasızca tüketen, insanlığın biriktirdiği kol ve zihin emeğine el koyarak çalıştırılan yapay zekâ olgusunu daha yakından incelememiz gerekiyor. *Patronun Gözü/Yapay Zekâ*'nın biyolojik zekâyı değil, emeğin ve toplumsal ilişkilerin zekâsını taklit ederek geliştirildiğini anlatıyor. Bu kitapla 2024 Deutscher Memorial ödülünü kazanan Pasquinelli, yapay zekânın epistemolojisiyle ve bilgi hafriyatçılığı rejimiyle mücadele etmek için kolektif bir "karşı-zekâ"nın öğrenilmesi gerektiğini söylüyor ve okura tavrı alma çağrısı yapıyor.

Deleuze: Bir Birey Nasıl Yaşayabilir?

Todd May, çeviren: Sercan Çalıcı, *Kolektif Kitap, İstanbul, 2025, 248 sayfa.*

Todd May'in Deleuze incelemesi, gerçekliğin yeni ifade biçimlerini ontolojik, etik ve politik düzeylerde araştırarak hamleler yapıyor. Bu hamlelerin merkezindeyse ontolojimizle gündelik hayatımız arasında kenetlenmiş bir ilişki olduğu savı yer alıyor. Todd May'e göre varlık, tıpkı origami sanatında olduğu gibi dışarıdan bir müdahale olmaksızın kıvrılma ve açılma süreçlerinden geçerek oluş çizgileriyle kurulur. Her çizgi tüketilemez bir güçtür; artık karşımızda özdeşliklerden kurulu bir dünya değil, yaratılması gereken çizgiler tarafından katedilen bir güçler aлаışımı vardır. Oluş hâlindeyiz, tıpkı diğer her şey

gibi kıvrılıp açılıyor ve yeniden kıvrılıyor. Düşüncelerimiz, değerlerimiz ve dünyamız da bununla yüzleşmek zorunda. Başka bir yaşam ihtimali tam da burada saklı olabilir mi? Todd May, Gilles Deleuze felsefesinin, yaşam düşüncesinin izlerini sürüyor.

Politika, Felsefe, Kültür

Michel Foucault, çeviren: Barış Yıldırım, Fol Kitap, İstanbul, 2025, 392 sayfa.

Bu kitap, Foucault'nun ömrünün son yıllarında, 1977 ile 1984 yılları arasında yaptığı söyleşilerden, gerçekleştirdiği mülâkatlardan ve yazılarından oluşuyor. Kariyeri boyunca düşüncesinin geçirdiği evrimin bir çizgide, bazıları onun düşüncesini anlamak için kilit öneme sahip olan, bazıları ise en çok tartışma yaratmış fikirlerini barındıran bu söyleşiler ve yazılar, Foucault'nun siyasî, felsefî ve kültürel meselelere bakışının genel hatlarını ortaya koyuyor.

Hayatın Anlamı ve Büyük Filozoflar

Editörler: Stephen Leach, James Tartaglia, çeviren: Cem Gönenç, Alfa Yayınları, 2025, 450 sayfa.

Hayatın anlamı nedir? Pek çok insan hayatının bir döneminde bu soruyu kendisine sormuştur. *Hayatın Anlamı ve Büyük Filozoflar*, geçmişin büyük filozoflarının hayatın anlamı sorusuna nasıl cevap aradıklarını ortaya koyuyor. Bu derleme, Konfüçyüs'ten Sartre'a kadar her biri önemli bir felsefî figüre odaklanan ve konuyu onların perspektifinden yaratıcı bir şekilde ele alan otuz beş bölümle geniş bir yelpaze sunuyor. A. C. Grayling, Genevieve Lloyd ve John Cottingham gibi alanın önde gelen uzmanları tarafından kaleme alınan bu kitap, felsefe tarihinin çağdaş tartışmalarıyla da bağ kuruyor.

Çalışmanın Mutluluğu ve Sıkıntısı

Alain de Botton, çeviren: Ecenur Değirmenci, Everest Yayınları, İstanbul, 2025, 280 sayfa.

Alain de Botton, *Çalışmanın Mutluluğu ve Sıkıntısı*'nda yeni dünyanın çarklarını döndürmek için sıradan insanların gece gündüz nasıl çalıştığını, zekâ pırıltısıyla bezeli gözlemleriyle dile döküyor: İşini tutkuyula yapanları, her gün ayakları geri geri giderek iş için yollara düşenleri ve bazı işlerin ne kadar derin bir sabır, diğerlerinin ise ne denli hız ve otomasyon gerektirdiğini ziyaret ettiği fabrikalar, limanlar, peşine takıldığı ressamalar, balıkçılar, kariyer danışmanları ve yorulmadan gezdiği fuarlar vasıtasıyla anlatıyor. Alain de Botton çalışma hakkında akılcı ve derinlikli düşünmeye hali kalmayan çalışanların yapamadığını yaparak modern insanın "anamlı ve keyifli bir ömür" tanımındaki olmazsa olmaz şeyi, zamanının ve enerjisinin büyük kısmını vakfettiği çalışma hayatını mercek altına alıyor. Ünlü belgesel fotoğrafçısı Richard Baker ise, kitap için özel olarak çektiği karelerle yazara eşlik ediyor.

Medya, İdeoloji ve Hegemonya

Derleyen: Savaş Çoban, çevirenler: Deniz Tansel İlic, Aleyna Ceren Kaplan, Hande Uz Özcan, Gizem Gür, Erdem İlic, Arzu Yazıcıoğlu, Dilhun Develi, Ayten Yılmaz, Fol Kitap, İstanbul, 2025, 480 sayfa.

Bu kitap, iletişimin ve medyanın dijitalleştiği ve yoğunlaştığı günümüzün dünyasında Hollywood'un yetişkin ve çocuk yapımlarına sinmiş Amerikan ideolojisinden, Çin'in devlet gözetiminde işleyen televizyon ve radyo dünyasına, ABD başkanlık seçimleri ve Donald Trump'a yönelik medya kampanyalarından Ukrayna-Rusya savaşının medya ayağına ve bugün sosyal medyada rızanın nasıl üretildiğine kadar uzanan çeşitlilikte birçok örnek üzerinden iletişim araçlarının ve ortamlarının insanları yerleşik kültürel hegemonyayı "zorlamadan" nasıl ikna ettiğini ve bu mekanizmaların nasıl işlediğini ortaya koyuyor.

Dimensions of the Human

Proceedings of the IIP Conference, Beijing, 2015

Editör: Weiming Tu, MarkoPolski Books, ABD, 2024, 324 sayfa.

2015 Uluslararası Felsefe Enstitüsü (IIP) Konferansı, Çin'in Pekin kentindeki Pekin Üniversitesi'nde gerçekleştirildi. PKU İleri Hümanistik Çalışmalar Enstitüsü (IAHS) ve Songyang Akademisi tarafından desteklenen ve Çin'deki diğer dokuz Felsefe Enstitüsü ve Bölümü tarafından ortaklaşa düzenlenen konferans, insan varoluşunun çeşitli yönlerini araştıran "İnsanın Boyutları" temasını ele aldı. Konferans, halka açık akademik dersleriyle Çinli filozof ve araştırmacıların Çin düşünce ve kültürünü dünyaya tanıtmaları için bir platform görevi görürken, aynı zamanda zengin bir fikir alışverişini ve başkalarından öğrenmeyi de teşvik etti. Bu kitapta yer alan makaleler, felsefî bilginin sosyo-ekonomik kalkınmaya rehberlik etmedeki önemli rolünün ve felsefenin insan uygarlığının geleceğine potansiyel katkısının altını çizmektedir.

Ahlak/İyinin ve Kötünün İcadı

Hanno Sauer, çeviren: Orhan Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2024, 368 sayfa.

İyi ve kötü nedir? Neyi yapmalı, neyi yapmamalıyız? Ahlakın temelini oluşturan bu sorular her dönemde insanların zihnini meşgul etti. Peki, ahlak nasıl ve hangi koşullarda doğdu? Tarih boyunca ahlak anlayışımız nasıl değişti ve çeşitli toplumlarda nasıl farklılaştı? Kültürel ve teknolojik gelişmeler ahlaki evrimi nasıl etkiledi? Bugün tanık olduğumuz ahlaki kutuplaşmanın kaynağı ne? Günümüzün ahlaki krizlerini geçmişin ışığında nasıl yorumlayabiliriz? Hanno Sauer bu kitapta bize ahlakın hikâyesini anlatıyor: "Uzun bir hikâye bu, çünkü bizim için önemli olan her şeyle ilgili: değerlerimizle, ilkelerimizle, kimliğimizin kaynaklarıyla, toplumumuzun temelleriyle, birliktelik ve karşıtlıkla, yargılamanın ve yargılanmanın her iki tarafıyla ve ne kadar hızlı taraf değiştirebildiğimiz gerçeğiyle."

İNSAN HAKLARI ve FELSEFE ile İLGİLİ YAYINLAR

- **İnsan Hakları Epistemesinin Dönüşümü Değer, Norm ve Sistem Üçlemesi**
Muharrem Kılıç, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 270 sayfa, 2025.
- **Özne, Pragmatizm**
41. Kitap, Güz 2024, sayı editörü: Prof. Dr. Kemal Bakır (Erzurum Teknik Üniversitesi), Çizgi Kitabevi, Konya, 623 sayfa.
- **Birinin İyiliğini İstemek ve Birbirine Kötülük Etmek/Tartışmanın Felsefesi**
Maxime Rovere, çeviren: Albina Ulutaşlı, Kolektif Kitap, İstanbul, 2025, 200 sayfa.
- **Marx'ın Cehennemi**
Kapital'in Siyaset Teorisi
William Clare Roberts, çeviren: A. Kadir Gülen, Fol Kitap, İstanbul, 2025, 424 sayfa.
- **Devlet ile İnsan Arasında Hatıralarla Yönetim Ahlakı**
Prof. Dr. Ömer Dinçer, Kapı Yayınları, İstanbul, 2025, 200 sayfa.
- **Asansörle Antik Yunan'a Yolculuk**
Theodore Papakostas, çeviren: Ezgi Uğur, Mona Kitap, İstanbul, 2025, 288 sayfa.
- **Spinoza/Varolmak için Yöntemler**
Maxime Rovere, çeviren: Seda Erol Le Morellec, İsmet Şebin, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2025, 376 sayfa.
- **Savaşın Yeni Biçimleri ve Kadınların Bedeni**
Rita Laura Segato, çeviren: Bilge Tanrısever, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2025, 88 sayfa.
- **Semiotik/Bir İmbilim Kuramı**
Umberto Eco, çeviren: Hârun Ömer Tarhan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2025, 488 sayfa.
- **Filozofların Tuşesi**
Sartre, Nietzsche ve Barthes Pişano Başında
François Noudelmann, çeviren: Yunus Çetin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2025, 136 sayfa.
- **Devlet Adamları Nasıl Düşünür?**
Uluslararası Politikanın Psikolojisi

- Robert Jervis, çeviren: Melih Pekdemir, Fol Kitap, İstanbul, 2025, 432 sayfa.
- **Biyopolitikanın Ötesi**
Dünya Siyasetinde Teori, Şiddet ve Dehşet
François Debrix, Alexander D. Barder, çeviren: Serap Güneş, 2025, 272 sayfa.
 - **Sınıf İmgeleri/işçilik, Otonomi ve Görsel Sanatlar (1962-1988)**
Jacopo Galimberti, çeviren: Münevver Çelik, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2025, 464 sayfa.
 - **Stoacının El Kitabı**
William Mulligan, çeviren: Mehtap Özer İsoviç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2025, 208 sayfa.
 - **Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalete Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme**
Nazime Beysan, F. İrem Çağlar Gürgey, Gülriz Uygur, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2024, 360 sayfa.
 - **Fikirlerin Uzun Vadeli Tarihi**
Zamanda Düşünceler
John Potts, çeviren: Emrah Denizhan, Fol Kitap, İstanbul, 2024, 336 sayfa.
 - **Bilinçli Zihin/Temel Bir Teori Arayışı**
David J. Chalmers, çeviren: Gülay Erol, Fol Kitap, İstanbul, 2024, 624 sayfa.
 - **Düşman Ceza Hukuku**
Egemenlik, Persona, Haydutluk
Ozan Değer, Zoe Kitap, İstanbul, 2024, 173 sayfa.
 - **Yeni Despotizm/Eski Bir Canavarın Yeniden Canlandırılması**
Bülent Diken, Metis Yayınları, İstanbul, 2024, 208 sayfa.
 - **Sanat Eserinin Kökeni**
Martin Heidegger, çeviren: Kaan H. Ökten, Alfa Yayınları, İstanbul, 2024, 104 sayfa.
 - **Yurttaşların Temel Hakkı Olarak Anayasal Bilgilenme ve Kamuoyu**
İbrahim Ö. Kaboğlu, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2024, 136 sayfa.
 - **Tez Zamanı/Husserl ile Wittgenstein Arasında**
Ahmet İnam, Çizgi Kitabevi, Konya, 2024, 320 sayfa.

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ
ve
UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Sahibi: T.C. Maltepe Üniversitesi adına Edibe Sözen Çetintaş

Yayın Yönetmeni: İoanna Kuçuradi

Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Elif N. Hamidi

Yayın Kurulu: Bergen Coşkun Özüaydın, Betül Çotuksöken, Sevgi Şahintürk,

Neşe Şahin Taşgün, Hülya Şimşak, Gülriz Uygur

Yazışma Adresi: Marmara Eğitim Köyü, 34857 Maltepe/İSTANBUL

Tel: 0216 626 11 34 **Faks:** 0216 626 11 25

Baskı: Rengin Basımevi

Gümüşsuyu Cad., Çiftelhavuzlar Yolu, Mutlu Aksu Sanayi Sitesi, No: 114, Zeytinburnu/İSTANBUL

Tel: 0212 482 44 66-67

Sertifika No: 45604

ISSN: 2587 - 148X

Yayın hakkı saklıdır